ULUDAĞ

Bursa Halkevi Dergisi

Sayı: 22

İki ayda bir çıkar

İÇİNDEKİLER:

Halkevi Dil - Tarih - Edebiyat Komitesi tarafından çıkarılır

Sayı: 22 Haziran 1939

ULUDAĞ

Bursa Halkevi Dergisi

Reisicümhurumuz Millî Şef İnönünün beşinci Parti Büyük Kurultayında irat buyurdukları nutuk

« Büyük Kurultayın sayın üyeleri.

« Cümhuriyet Halk Partisinin Beşinci Kurultayını açıyorum. Yüce şahsiyetlerinizi muhabbetle selâmlarım. Sizin temiz hislerinize de tercüman olarak, bir ferdi olmakla gurur duyduğumuz Türk milletini saygılarla anarım.

Beşinci Bûyük Kurultayda, Partimizin kahraman müessisi sevgili Atatürkün aramızda bulunmamasını düşünerek derin bir elem içindeyiz. Atatürk, büyük Millî dâvayı, millet içinde vücutlandırırken Kurultayı ana temel ittihaz etmişti. Kurultaya derin itimadı ve itibarı vardı. Bize, büyük siyasî Partiyi, saglam ve sarsılmaz rejimi, vatanın umranını

ve iyi istikbalini temin etmiş olan Ebedî Şefimizin hatırasına tâzim için Kurultayı beş dakika sükûta davet ederim.

Sayın arkadaşlar,

Beşinci Büyük Kurultayı, bütün vatanı gönülden kaplıyan müsbet şartlar içinde açıyoruz. Partimiz, vatanın kıymetli evlâtlarını bağrında toplamış, her vatandaşa müsavi ve şamil emniyet ve hizmet şartlarını filen temin etmiştir. Geçirdiğimiz tecrübeler, Türk milletini iftihar olunacak bir siyasî olgunlukta, milletler ailesinin temiz ideali, sağlam karakterli bir uzvu olarak tebarüz ettirmiştir. Türk milletinin, Cümhuriyet rejiminde en iyi tesanüdü bulmuş olduğuna, en şüpheli nazarlar, kani olmaktan başka çare bulamamışlardır. Büyük Millet Meclisinin son seçimi, Türk milleti için hakikî bir muvaffakıyettir.

Vatandaşlar, vatan mukadderatını eline alacak yeni Büyük Meclisi seçerken, ciddî bir vazife hissile alâka göstermişlerdir. Partimizin yüksek idaresi ile halkın samimî reyini millet vekillerinin seçiminde birleştirmek teşebbüsü, cesareti arttıran katî ve müsbet bir muvaffakıyetle neticelenmiştir. Partimiz, bu tesebbüsü, memleketin bütün seçimlerinde daha geniş mikyasta tatbika çalışacaktır.

Aziz arkadaşlarım ,

Siyaset hayatında tecrübe geçirmiş adamlar olarak, memleketimizin ihtiyacına ve bünyesine en uygun olan Halk idaresi usulünü kemale getirmek idealindeyiz. Bu yolda temiz yürekle çalışıyoruz. Bizden sonra gelecek vatandaşlara, milletimizin siyasî hayatında ilerlemiş bir seviye terketmek, başlıca emelimizdir.

İyi bir Halk idaresinin siyaîs idarede ana prensiplerini her nevi seçimlere halkın samimî olarak iştirâk etmesi ile, Hükûmetin ve Büyük Millet Meclisinin faaliyetinde hakikî bir millî mürakabenin şüphe götürmez bir tarzda bulunması ile hülâsa edebiliriz. Mebus seçiminde olduğu gibi, Parti intihaplarında, ve Belediye intihaplarında, yer yer, ansızın

yeni intihaplar yaparak teşkilâtımız üzerinde Halkın muhabbet ve itimadını daima yoklamak ve kuvvetlendirmek kararındayız.

Büyük Millet Meclisinin faaliyeti, vatandaşlara hakikî bir huzur verecek surette feyizli bir tekâmül halindedir. Hükûmet işleri, millet vekillerinin ciddî bir mürakabesi altında olduğu halde bütün gayretler, Cümhuriyet Hükûmetinin itibar ve muvffakıyetini arttırmak yoluna müteveccihtir.

Halkın seçimlere yakın alâkası, ve Büyük Millet Meclisinde millet haklarının açık mürakabesi ideallerile nifaka ve anarşiye mahal vermemek zaruretlerinin beraber yürüyebileceğine inanıyoruz. Büyük milletimizin arzusu ve aklıselimi, millet vekillerimizin ve Parti teşkilâtımızın yüksek meziyetleri, bize, muhtelif icaplar arasında, ahengi muhafaza etmek gibi çetin bir vazifeyi kolaylaştırmaktadır.

Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz nizamname projesinde, Büyük Millet Meclisinde, Cümhuriyet Halk Partisinin bir de müstakil gurupunu düşündük. Büyük Kurultaydan vazife alan ve Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak olan intizam ve inzibat içinde, şuurlu ve çalışkan bir müstakil gurupun, icra mevkiinde olan millet vekilleri ekseriyetine ve Hükûmetine esaslı bir yardım temin ederken büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat hazırlıyacağını ümit ediyoruz.

Aziz arkadaşlarım,

Parti teşkilâtımızın ve Halkevlerinin, vatanın siyasî. kültürel ve içtimaî tekâmülünde verimli çalışmalarını, her suretle teşvik ve taleb etmek istiyoruz. Nifakı ve her türlü fenalıkları önliyecek, her türlü iyilikleri yapacak ve öğretecek bir millî makanizmayı, Partimizin faaliyetinde esaslı olarak bulacağımıza kaniiz. Parti teşkilâtımız, önümüzdeki devrede, istidatlara yol veren bir genişlikte müsbet faaliyetlerini, merkezî idarenin daimî teftişlerine tâbi görecektir.

Büyük kurultayın sayın üyeleri,

Cümhuriyet Hükûmetinin, geçen Kurultaydanberi memlekette tahâkkuk ettirdiği faydalı işleri ve aziz halkımızın resmî müesseselerden teminini arzu ettiği dilekleri, elinizdeki hulâsalarda teferrüatile bulacaksınız. Güzel vatanın her sahada geniş mikyasta imar edilmesi, yükseltilmesi, ve kuvvetlendirilmesi, durmak bilmiyen bir gayretle devam etmektedir. Birbirile maddî ve manevî irtibatı olmıyan dağınık parçalardan mürekkep harap bir memleket, en uzak köşeleri arasında bir aile efradının irtibatı gibi sıcak bir alâka ile bağlanmış muazzam bir kütle olmak yolundadır. Önümüzdeki senelerde, bu çalışmalarımızın neticelerini daha parlak olarak göze çarpar bir hale getireceğimize katiyen güveniyoruz.

Hükûmetin icraat programının teferrüatile, Büyük Kurultayı yormak istemem. Fakat bir iki noktayı başlıca mesele olarak Büyük Kurultayın huzuruna arzetmek isterim.

Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün, gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz.

Katî olarak inanıyoruz ki, köylümüzün tahsilini, ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün, milletimizin her sahada kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır.

Aziz arkadaşlarım,

Memleketimizin müdafaa kudretine ötedenberi verdiğimiz ehemmiyet, milletler arası vaziyetlerdeki son inkişaflar dolayısile bir kat daha artmıştır. Bugün insanlık, milletler arasında ciddî bir emniyet buhranı geçirmektedir. Bir çok milletler, beklenmiyen fırtınalara ansızın maruz kalmak endişesi içinde huzursuzdurlar. Hâlin en büyük tehlikesi budur. Milletler arasındaki bu emniyetsizlik, bugünkü haliyle devam edemez. Bu hâl, ya milletlerin şuursuz bir surette

birbirinin boğazına atılmalarına sebep olabilir, yahut da nihayet akliselim galebe ederek milletlerin huzur içinde müşterek bir insanlık hayatı yaşamaları için yol bulabilir. Kurultayın samimî dileğini ifade ettiğimi bilerek söylüyorum ki biz, milletler arasında emniyetin avdet etmesini temin edecek çareyi sempati ile selâmlıyacağız.

Bu bahtiyar neticeye varabilmek için, her milletin hakları ve vazifeleri olacaktır. Bunların hulûs ile konuşulması lâzımdır. Fakat her şeyden mühim olan bir ana pirensibin, bütün milletlerin vicdanında sarsılmaz olarak yerleşmesi gerektir.

O da, nüfusu çok milletler gibi, nüfusu az milletlerin de müstakil, ve millî bir hayata müstahak olduklarının samimî olarak kabûl edilmesidir. İnsan cemiyetlerinin, büyükleri tarafından yutulması mukadder olduğu nazariyesini, hiç bir yer için kabûl etmiyoruz, kabûl etmiyeceğiz. Benliğine ve şuuruna sahip olan her milletin dokunulmaz müstakil bir devlet olarak yaşaması hakkı, insanlığın sarsılmaz müşterek bir akidesi olarak tesbit olunmak lâzımdır.

Beynelmilel münasebetlerimizde, bizim zihniyetimizde bulunan devletlerle müşterek prensip ve emniyet dâvası, bizi müşterek cepheye sevketmiştir. Siyasî anlaşmalarımızı ve ittifaklarımızı bu zaviyeden görmelidir.

Balkan paktını ve Saadâbât paktını, bu samimî arzularla kuranlardanız. Bütün Avrupayı kaplıyan son emniyet buhranı içinde, Türk - İngiliz ittifakı, hiç bir tecavüz fikri beslemiyen, fakat kendi emniyetlerimiz ve müşterek sulh ve insanlık ideali için alınmış bir taahhttür. Bu müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek diğer taahhütlerden de çekinmiyeceğiz.

Biz komşularımızla her türlü ihtilâfı hallettik. Şimdi, samimî olarak onların emniyet içinde bulunmalarile alâkadarız. Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek tehlikeler gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız.

Size memnuniyetle söyliyeyim ki, Sovyetlerle münasebetimiz her zamandan ziyade sıcaktır, ve karşılıklı itimada müstenittir. İki memleketin birbirinin emniyetine ve saadetine yakın ve ciddî bir alâka ile merbut olduğunu zikretmek benim için hakikî bir zevktir.

Fransa ile aramızdaki yakınlığı; bitmek üzere olan tek meselenin, yani prensiplerinde tamamen mutabık kaldığımız Hatay meselesinin hallinden sonra hiç bir kuvvet bozamıyacaktır. İki memleket ve milletin menfaatlerini o kadar müşterek görüyoruz.

Aziz arkadaşlar,

Milletlerarası vaziyetinin bu günkü buhranında memleketin müdafaa vasıtaları, baslıca göz önünde tuttuğumuz bir mesele olduğunu söylersem, bunu tabiî bulursunuz.

Cümhuriyet hükûmeti, temiz idealleri meriyetle ve itibarda tutabilmek için, Türkiyenin müdafaa kuvvetinin yüksek bir derecede bulunmasının hakikî ehmmiyetini müdriktir. Türkiye; şuurlu ve kuvvetli varlığı ile yalnız kendini korumakla kalmıyor, insanlık ailesi, ve sulh mefkûresine ciddî bir hizmet ettiğine de kani bulunuyor. Bütün temennilerimize rağmen, insanlık yeni bir boğazlaşma âfetine uğrarsa, Türk milleti, bu mücadelede kendine düşen medeniyet ve insaniyet vazifesini kahramanca, hiç tereddüt etmeden, ve hiç bir dehşetten ürkmeden hakkile ve tamamile yapacaktır. Türk milleti; yüksek ideali ve hayatî menfaati kendisile beraber olan milletlerle beraber göz kamaştıracak yeni kahramanlık menkıbeleri yazmak için tamamile hazır ve katî olarak karar vermiş bir haldedir.

Bu gün ihtilâf halinde olan milletlerin hiç birisinin yaşamak hakkını ve yüksek insanlık vazife ve meziyetlerini az takdir etmek hatasına düşmüyoruz. Tekrar ederim ki, herkes için yer yüzünün nimetlerinden istifade edecek bir sulh imkânı samimî temennimizdir.

Sevgili arkadaşlarım,

Yurdu içinde masumane çalışan ve hakları için, mecbur olursa, som bir kütle gibi şahlanmağa hazır olan büyük Türk milletinin mümessillerisiniz. Temsil etmekle iftihar ettiğimiz büyük millet, insanlık ailesinin asîl ve kudretli bir mesnedidir. Kahraman milletimizin varlığı, insanlık için ölçülmez bir kıymet, ve bulunmaz bir nimettir. Bu varlık, milletlerin farksız olarak birbirlerile insanca geçinmeleri için tesiri ihmâl kabûl etmez bir teminattır.

Arkadaşlarım,

Sade vatandaşlıkta en büyük şerefi duyan Cümhuriyetçiler olarak milletimizin hizmetlerini iyi ifa etmek aşkı, bütün varlığımıza hâkimdir. Partimizin aziz andı, vazife icabını en asîl bir borç tanımaktır.„

Türk demokrasisinin ve layikliğin gelişmesi

NAMDAR RAHMİ KARATAY

Hukuk bilginlerinin sosyal hadiselerde ferdî muhakeme ve iradelerin rolünü kabûl ederek gayri muayyeniyetlere ve imkânlara geniş bir saha açan telekkilerine mukabil, içtimaî vak'aları tıpkı "eşya„ gibi gören, ve o suretle inceliyen bu günkü sosyeloğların cemiyet oluşlarına koydukları sert ve kesin determinizim telekkisi, içinde yaşadığımız sosyetenin seyrini daha vazıh, daha tatminkâr bir metotla takip edebilmemizi temin etmektedir.

Bu gün, sosyal hadiselerin biri birine bağlılığı kadar zaruri bir şekilde kendini göstermektedir. Bu iddinın en parlak delilini -hiç olmazsa tanzimattan itibaren- kendi yakın tarihimize bir göz atarak vermek istiyoruz:

Yalnız bukadarcık bir tarih sahifesinin tetkiki bile bize demokrasinin ve layikliğin yavaş yavaş nasıl geliştiğini, bir takım köhne müesseselerin ağır ve tozlu çöküntüleri arasında ince ve zaif bir kaynak suyu gibi kıvrılarak, bükülerek sağa sola saparak bazan durup irkilerek ve ilerisi için

hamleler hazırlıyarak yol aldığını görmek için kâfidir. Bunun için bu devirlere ait bütün hadiseleri bilhassa bu bakımdan araştırmak ve kıymetlendirmek lâzımdır.

Vak'aların sadece bir tarihçi gözüyle görülmesi bir netice vermez. O zaman şahsî enerjiler, ve ferdî pisikolojilerle izaha lüzum görülen bir yığın vak'aların karmakarışıklığından başka bir şey gözümüze çarpmaz. Meselâ yeniçeri teşkilâtının bozukluğu ve «nizamı cedid»in vücuda getirilmesi, Rusçuk yaranı ve Alemdarın hareketi "takvimi vekayi„ in çıkarılması.... İlâh gibi hadiseler hep şahsî fikirlerin ve ferdî iradelerin neticesi olan vak'alar şeklinde gösterilebilir

Filhakika bu kabil hadiselerin sosyolojik ve determine olan vasıflarından mada ferdî karakterleride ola bilir. Fakat bu ferdî hususiyetler hiç bir ilmi ilgilendirmeyen ârızî cihetleridir. Sosyetenin geniş varlıgı içinde göze görünmeyen bir ruh ceryanı gibi, cemiyetin asıl kendisine istikamet veren bir hamle vardırki onu bu münferit vak'aların içinde parça parça görmemize i m k â n yoktur, bu vak'aların ârızî ve hususî cihetlerinde de bunları aramak manasız olur.

Fakat bu hadiseleri müspet ve ilmî usûllerle «meselâ jenetik ve mukayese usûllerile» araştıracak olursak o zaman mahiyeti hiç bir fertte şuurlu bir şekilde bilinmiyen, fakat bir çok şahsiyetlerde veya vak'alarda başka başk hüviyetler de görünen bu oluşun «layiklik ve demokrasi oluşunun» izlerini bir zincir halinde yakalıya biliriz.

Yakın tarihimizin hadiselerine kuş bakışı baktığımız zaman görürüzki dinî, siyasî, ilmî, lisanî bütün sahalarda "yenilik„ şeklinde beliren bir hareket vardır. Bu hareket sosyetenin bütün bünyesini sarsan geniş bir nefes gibidir ki orada, buarada zaif kabarcıklar halinde kendisini gösterir, fakat bunlar toplanıpta istikametleri ve oluşları bir kuş bakışı ile kavrandığı zaman bam başka bir mana ve kıymet alır.

Bu vak'alardan gelişi güzel bazılarını not edelim:

İbrahim müteferrika Türkiyede bir basım evi açıyor.

Divan şairi olan Nedim hece veznile bir türkü yazıyor, "yeniçeri„ ordusu çöküyor ve " nizamı cedit „ diye yeni bir ordu kuruluyor..

Taklit olunan şeyler hemen daima yeni ve ayni istikamette şeyler oluyor! Mısırda Mehmet Ali Paşa bir gazete kurmuştur, hemen ikinci Mahmut ta takvimi vekayii çıkarıyor.

Yine bir divan şairi olan Akif paşa hece veznile bir mersiye yazıyor.

"Takvimi vekayi„ de padişahın bir deniz gezintisi çok ağdalı bir dille tasvir edilmiştir. Bizzat padişah bunu görerek:„ Çok güzel, san'atlı bir yazı amma bunu herkes anlayamaz, herkesin anlıyacağı gibi yazılsa daha iyi olur diyor.

Git gide hareketler çoğalır, bu kabarçıklar artar, dalgalar sıklaşır ve genişler, bir istikamet belirmeğe başlar, fakat ayni zamanda ilerleyişler, gerileyişler, sağa, sola sapışlar olduğu gibi eskliğin mukavemetleri, galebeleri bile görülür, ve buna tecrübeler ve hatalar = (Essais et errerres) derler. Canlı varlıkların dürüst ve emin bir sevki tabiî ile tekâmül alanında yollarını buluverdikleri bu gün kabûl edilmiyor. Bu suretle cemiyet sahasında bizde bütün bu zaif ve mütereddit yenilik hareketleri yanında eksikliğin bir mukavemetini, bir şahlanışınıda görürüz. "Bidattır, küfürdür, haramdır...„ diye yeni ceryanlara karşı daima bir hamle bir kabarış vardır.

Yeni kanunlar, yeni nizamlar yapılır, buna karşı vak'a nüvis Lütfi efendi: "Bu devleti aliyye bunca zamandır kanunsuz ve nizamsızmı idare olunuyordu?.„ diye sorar.

Bir darülfünun açılır, zamanın kuvvetli elemanları orada yeni bir ruh telkinine başlarlar.. Hemen Filibeli Halil efendi isminde bir softa çıkar ve "süyufülkavatiğ„ adlı bir risale ile bu yeni müessesenin küfür ve dinsizlik neşreden bir kaynak olduğunu idda eder ve tam "30„ sene Üniversitenin kapalı kalmasına sebep olur.

Şinasî yazı kaidelerini sadeleştirir, nokta kullanır.

Namık Kemal ayni sade üslup ile eserler vermeğe başlar derhal eskiler bunları cahillik ile ittıham eder, ve onları, eski lisanla yazıdan imtihan vermeye mecbur bırakır.

Ziya paşa" şiir ve inşa .

adlı bir yazısında soruyor: "Bizim şirimiz divan şairlerinden Fuzulî, Bakî, Nefî ve Nedimin şiilerimidir? Ve kendisi de divan tarzında yazmasına rağmen cevap veriyor: "Hayır bizim asıl şiir ve edebiyatımız, halk arasında çökür şairlerinin okudukları manzumeleridir. Ve bu vadide işlenirse, himmet edilirse çok iyi bir şekle girecektir.„ Bir çok büyük muharrirler de ve edipler de açık ibare ile yazmak fikri bir prensip halinde kabûl ediliyor.

Arap mutavvalî yerine "talimi edebiyat„ kaim oluyor. Fakat yine bir hacı İbrahim efendi çıkıyor, arapça öğretmek için bir "darüttalim açıyor, ortalığı kasıp kavuruyor, Avrup hukukumu alınmalıdır, arap hukukumu ıslah ve tedvin olunmalıdır, davası çıkıyor.

Bir gün Hüseyin Cahit: "Şu Arapçanın bitmez tükenmez bir ilim deryası olduğunu bir türlü anlıyamadığını„ ileri sürüyor, derhal bir "Mustafa Sabri„ nin bir elinde Kur'an, bir elinde bir engizisyon bayragı ile karşısına dikildiğini görüyor ve susuyor.

Zaman yürüyor, hadiseler yürüyor ve göze görünmeyen bu derin nefes, şuurların altına siniyor.

Günün birinde Selânikte "Yeni lisan„ davalarile ortaya atılan bir zümre görülüyor. Fakat bunun karşısında münevver otoritelerin bir mukavemeti vardır. Bir kadınlik davasıdır alıp yürüyor ve Celâl Nuri "kadınlarımız„ diye bir kitap çıkarıyor. Cenap Şehabettin buna cevap veriyor "Sebilürreşat„lar, "sıratül mustakim„ ler karşısına "ictihatlar' "Zekâlar„' "felsefe mecmuaları„ çıkıyor.

"Madde ve kuvvet„ler tercüme olunnyor, "İtikadatı batıliyeye karşı ilânı harp„lar yazılıyor.

Yakup Kadrinin şapka ve baskın başlıklı hikâyeleri görülüyor.... Daha sayısız hareketler sıklaşıyor, çoğalıyor, şiddet alıyor.

En sonra bütün bu hareketleri bir asırlık saha içinde gözden geçirirsek ğörürüzki mevzu tetkik edildiği zaman yer yer münferit vak'alar gibi telekki edilecek olan bu kımıldanışlar ve yürüyüşler, muayyen bir istikamete doğru ilerleyen kuvvetli ve taze bir hayat nefesinin üflediği ve uyandırdığı hadiselerden başka bir şey değildir.

Fakat bu yeni hayatta u-

yandırdığı ve yarattığı teşkilâtla beraber cemiyet 19 uncu asrın başlangıcından 20 ci asrın 20 ci yılına kadar görülmemiş ve işidilmemiş bir ucube „monstr„ halinde yaşar: Kanatlı bir fil veya hortumlu dört ayaklı bir balık tasavvur ediniz, ve bunlara o kılıklarına göre acayip bir hayat veriniz: İşte söylediğimiz devrin gülünç durumu böyle:

Gittikçe büyüyen, gelişen Canlanan " yeni „ cemiyetin içinde orsabuca ilerlediği halde buna tamamen aykırı olan "eski„de ortada duruyor. Sanki motorla işleyen bir makinaya bir de öküz koşulmuş gibi bir şey! Ne motor hakkiyle işletilebiliyor, ne de öküzün orada bir fonksiyonu vardır!

Ancak karışık ve bulaşık bir devrim safhasının yaratığı olan ve yavaş yavaş normal şekil almaya yönelen bu ucube bir yaratış yanlışlığı gibi yaşıyor. Önce yeniçeri - nizamı cedit ikiliği eğer buradaki yeniçeriliğin kaldırılmasile hasıl olan tabiî durumun diğer müesseselerede tatbiki düşünülebilseydi ikilikten gelen bu gayri tabiîlik çok daha önceden kaldırılmış olurdu:

Medrese - mektep, şeriî mahkeme - nizamî mahkeme arap kültürü - garp kültürü, harem hayatı cemiyet havatı, zühdî hayat - lâik hayat, sarıkfes, cübbe - redingot..... Ve bunların her yerde, her sahada, Türkiyenin her köşesinde az veya çok şiddetle devam eden antipatileri, boğuşmaları, karma karışık akisleri, nihayet itilâfı hürriyyet ve ittihadı terekki şeklinde organlaşmış partileri.

Hiç unutmam Konya idadisi - o zamanın lisesi - nin son sınıfında idim. Bir cuma tatili, babama bir kaç misafir geldi. Bunlar koca sarıklı ve geniş cübbeli konyanın tanınmış ulemasından idiler. Kendilerine kahve götürdüğüm zaman içlerinden en büyüğü ve en alimi olan zat, bana da iltifat etti « bu zat Cumhuriyetten evvelki ilk millî teşkilâtta şer'iyye vekilliği yapmış olan Yalavaçlı Ömer efendi idi. ve sordu:

— Oğlum hangi mektebe gidiyorsun?

— İdadiye efendim.

— Kaçıncı sınıftasın bakayım?

— Son sınıftayım efendim

— Ya. Maşallah bu yaşta son sınıftasın ha! aferim evlâdım. Ne okuyorsunuz?

— «Hikmet» Fizik, Kimya, Müsellesat Cebir, Kozmoğraf-

ya, Tarih, Coğrafya, Hayvanat.. İlâh bir çok ders isimleri saydım.

— Pek alâ! hadis okuyormusunuz?

— Hayır efendim.

— Tefsir?

— Hayır efendim.

— Kelâm?

— Hayır efendim.

— Bediğ ve beyan?

— Hayır efeneim.

Hasılı benim anladığım ve anlamadığım bir takım arapça ilimler saydı, hepsine de benden menfi cevap aldı. O zaman ağlayacak derecede müteessir bir sesle yanındaki sarıklı alimlere dönerek:

— Hikmet, kimya, hayvanat.... Bunlar ilim değil, oyuncak, oyuncak!... Dedi.

Bir imanın çöküşünü ve hezimetini gösteren bu hazin manzara hiç gözümün önünden silinmiyor.

Mutlakiyyet devrinin, hatta son Meşrutiyet devrinin kültürel seviyesile bu günkü kültür seviyesi baş döndürücü bir uçurumla biri birinden ayrıdır. «Bu mesele de ayrı bir tetkik konusu olacaktır.»

Bu uçurum sade kültür sahasında değil tabiî sosyal hayatın bütün teşekküllerinde, bütün oluşlarında da görülür.

Bu itibarladırki 1923 de kurulan Türk Cumhuriyetini dünyanın sosyal harikalarından bir eser gibi tetkik etmek lâzımdır. Gelecek devrin sosyoloji alimi «hiç şüphe etmiyorum» bu büyük eser önünde bir san'atkârın Süleymaniye karşısında duyduğu heyecana benziyen bir heyecan, bir san'at heyecanı duyacak, bütün organları, örgütleri, yapısının en ince teferruatına varıncaya kadar gösterdiği ahenk ve nizam karşısında hayretle sarsılacaktır. Bu âbidenin en mucizevî ciheti de, tabiatın mükemmeliyet ve ihtişamile, pek kısa bir zaman içinde bir ve müstesna çapta bir "Demiurge„ ın kafasında kendiliğinden pilanlaşmış olmasında ve meydana çıkmasındadır.

İçtimaiyat ilmi, daha müsbet neticelere bağlandığı ve görüşünün daha kesin bir şekil aldığı zaman, Türk camiasının ruhunda esen hayat nefhasının bir asırdan fazla bir zaman zarfında cılız korkak mütəreddit atılışlar ve ilerleyişlerle bir gün, bir Kemal Atatürkün ruhunda coşkun ve taşkın bir Niyagara halinde patlayışı muamması daha esaslı şekilde aydınlatılacaktır.

19 Mayıs ve Atatürk

19 - mayıs - 39 günü
verilen konferans.

SABRİ HAZAR
Bursa lisesi 683

Sevgili vatandaşlar.. Bugün, yani 19 Mayıs günü, tarihte yeni bir çığır, yeni bir devir açmış olan büyük ve tarihî bir günün yıldönümüdür. Evet millî 19 Mayısın yirminci yıldönümü.. İstiklâl güneşinin Anadoluya ilk defa Samsunda doğuşunun yirminci yılı.. Kutlu olsun..

Vatandaşlarım, bir an güneşin doğmadığını, birkaç günümüzün büsbütün karanlıklar, gece karanlıkları içinde kaldığını tasavvur ediniz. Çekeceğiniz ıstırapları şimdiden duyar gibi olursunuz. Fakat, birde bu karanlıkların, bu gündüzsüz gecelerin bir kaç yıl uzadığını farzediniz.. O vakit bir damla ışık için koşacak, yorulacak, çırpınacak ve hattâ belki de bir damla ışığın hasretile öleceksiniz.. Bunu tasavvur etmek bile ne kadar korkunç.. Fakat, gözlerinizi bir an maziye, hem pek uzak bir mazi değil. 20-25 yıl evelki zamanlara çeviriniz. Ne görüyorsunuz? Şimdi tasavvur bile edemediğimiz uzun, karanlık, vahşet, hıyanet dolu kanlı bir gece.. bir devir.. bir mazi...

Bugüne bakınız, ve başlarınızı yarına kaldırınız.. Kahramanlık, şeref, şan, hamle dolu bir hâl.. Her geçen günden daha kuvvetli, parlak yaratıcı bir istiklâl...

Gözlerimizi tekrar 20 yıl evelki tarihe çevirelim. Kulaklarımızı, bir damla ışık, hak, adâlet, şeref hasretile inliyen seslere verelim...

Millet, koca Türk Milleti, baştaki hainlerin ardında seneler ve senelerce şahsî menfaatlar, şahsî ihtiraslar yolunda felâketlerden felâketlere sürüklenmiş; temiz ve saf yürekleri yalnız Vatan aşkıyla yanan tutuşan Mehmetçikler yine bu uğurda feda edilmiş.. ve bütün bunlar yetmiyormuş gibi meş'um Mondros (30 İlkteşrin 1918), Sevr (20Ağustos 1920) mütareke ve muahedesi ile Türk vatanı peşkeş çekilmişti.

Emellerine başkalarının şereflerini, haklarını, saadetlerini ve hattâ hayatlarını kurban eden emperyalistler, mukaddes vatanımıza uzandılar.. Bu hürriyet düşmanları, hilkatten beri mevcut bulunan şerefimizi, kendi şerefsizlikleri, kendi soysuzlukları ile lekelemek istediler, ve hattâ teşebbü ettiler. Çünkü şerefimiz her şeyimiz, onlarınkinden daima üstündür.

Fakat asla.. Türklük için böyle düşünenler bile en müthiş darbeyi yiyerek şerefsizliğin, mağlûbiyetin son basamağına yuvarlandılar..

Anadoluda yüzbinlerce masum kanı akıtabildiler, silâhlarımızı elimizden aldılar, orduyu dağıttılar.. Fakat hangi kuvvet zorlarsa zorlasın, hangi felâket yerden yere vursun. aslâ kalplerde yanan ülkü alevlerini söndürmez. Bilâkis bu alevler gittikçe şiddetlenir.. şiddetlenecektir..

İşte, kalpleri asıl bu alevlerle yanan, tutaşanlar, baştanbaşa kahramanlıklarla dolu bir harbe, Hürriyet ve İstiklâlleri için çarpışmıya hazırlandılar..

Müstevliler, emperyalizmin kanlı ağzına bir lokma atmaya hazırlanırken, Türk öbür yanda, herzaman ve herzaman Türk ırkına, Türk soyuna bahşettiği yeni bir kahramanlık devrine giriş yolunu çiziyordu..

***

19 Mayıs 1919 yaklaşıyor.. İzmirin işgali üzerine Mustafa Kemal kararını vermiştir. Anadoluya çıkacak...

Mustafa Kemal.. Onu Trablusgarp zaferinden sonra, Çanakkale mucizesini yaratan harplerden, Suriye ve Kafkas cephelerine koşarken gördük... Bundan sonra asıl davasının başında göreceğiz.

19 Mayıs 1919 sabahı Mustafa Kemal bir güneş oldu, ve Samsunda Türk göklerine doğdu. Bu mukaddes güneşin nurlu ışıkları, öleceği zannedilen bir milleti diriltti. Ona can, kan ve iyman verdi. Kalplerde gizli gizli yanan istiklâl aşkını tutuşturdu..

Mustafa Kemal Erzurum Kongresile davasının (23 Temmuz 1919) ilk adımını attı. Sıvas kongresi (4 Eylûl 1919) onun bu dava için yürüyüşe devamı, 23 Nisan 1920 B. M. M. de bu davayı Millete kabul ettirişinin bir neticesidir. Bu dava Türk yurdunun, Türk milletinin ve nihayet İstiklâlinin kurtarılışı davasıdır.

Bundan sonra Türk milleti; Tarihin mevcudiyetindenberi dünyanın dört bucağına kol budak salan Türk Milleti, değişmez ve daimî "Ya istiklâl.. ya ölüm..„ düsturuna dayanarak Büyük ve şanlı Mustafa Kemal'in ardında bütün mevcudiyeti ile senelerce çarpıştı.. Görülmemiş kahramanlıklar yarattı. Tarihe eşsiz ve şanlı zaferler bıraktı.. En nihayet büyük ülküsüne vasıl olarak esasen kendi hakkı olan büyük davayı kazandı.. İstiklâl davası.. Maddî ve manevî kuvvetlerile tam 4 sene çarpışarak...

Ve.. Türk şehitlerinin kaniyle.. Türk Milletinin azim ve iradesile Türk Atasının yüksek dehası ve rehberliği ile.. kazanılan Türk İstiklâlinin yıkılmaz bir sembolü olan Cümhuriyet ilân edildi. (29 ilkteşrin 1923).

Cümhuriyetçi gençlik. 19 Mayısı kalbinin en derin köşesine yaz. Zira Türk inkılâbının ilk adımı; sana bu günü, istikbali kazandıran yegâne kuvvet ve varlık odur.

Ey Türk gençliği.. Eyy.. damarlarında Altay ve Tanrı dağlarından gelen en yüksek ırkın, Kürşadın, Metenin, sayısız kahramanların, ve nihayet eşsiz bir kahraman olan Atatürkün kanını taşıyan mes'ut ve şanlı bir milletin evlâtları..

Atatürkün, bin bir zorluklar, fedakârlıklar neticesinde yaratmış olduğu Cümhuriyeti,

söylediği büyük ve tarihi nutuklarının birinde: «Ey Türk gençliği.. Birinci vazifen Türk istiklâlini ve Türk Cümhuriyetini ilelebed muhafaza ve müdafaa etmektir.. Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asîl kanda mevcuttur.'» İfadesile Türk gençliğine emanet etti. Türk gençliği bu mukaddes emaneti omuzlarına almakla, yükseltmekle bahtiyardır. Ve kudsî Cümhuriyetin, bu büyük emanetin, en sadık muhafızı ve müdafii Türk gençligidir. Bunun içindirki gençliğin her türlü tehlikelere göğüs gerebilecek; her türlü manialarıı bertaraf edecek bir kuvvet ve kudretle yetişmesi gerektir Elbette diri ve sağlam olacaktır. Çünkü bu büyük emanet, ancak çelik iradeli azimkâr, kanı alev alev kahramanlık için tutuşan gürbüz ve sağlam bir neslin omuzlarında yükselir. Bu itibarla bugün, ayni zamanda spor ve gençlik bayramıdır.

Bundan sonra her gelen nesil, kendinden sonraki nesle, Türk inkılâbının en büyük ve eşsiz Atasının mukaddes emaneti olan Cümhuriyeti ayni zindelik ve şuur içinde devredeçektir, Ülkümüz budur.

Nilüferde akşam

Nilüfer: CELÂL SITKI GÜRLER

Alaca bir kızıllık siner şehrin üştüne,
Koyu nefti bir gölge biner nehrin üstüne,
Kızıl gölgeler iner Nilüferin üstüne
Bulutlar perde perde tutuşur, yanar, gider...

*

Renkler koyulaşır da erir şehrin üstünde,
Yaralı gün canını verir nehrin üstünde,
Gönül neden ürperir Nilüferin üstünde!
Durgun akışan sular durmadan kanar, gider...

2. *Tuyuk*

— 17 inci sayıdan devâm —

Tuyuk (veya Tuyuğ) , [*] mani , rubağî ve kıtğa gibi dört mısrağlık bir nazımdır. Mevzu ve şekil itibariyle de rubağî ve kıtğa ile müşterektir.

1 — Vezin : **Tuyuklar, esasen bir bölümlü ve iki bölüklü hece vezinleriyledir. Bu hece vezinleri içinde besbelli daha eski Türk nazmının kullanıp sonradan aksaklık ve ahenksizliği yüzünden bıraktığı vezinler de**

---

[*] Sibirya Türkleri arasında (Toyuk = her taraftan ihata edilmiş, kapalı, gizli) manasına geldiği gibi Teleotlar arasında da (Tuyuk söz = manası açıktan açığa ifade edilemeyerek hususi bir ima altında gizlenen söz) demektir. Radolf'-dan naklen Köprülü oğlu Fuat .

Tüyük (Altay) (= bağlı + kapalı ; Tüyük sös = şiğir, ke'âmı mevzun) - Ahmet Talât. Türk şiğirlerinin vezni.

« (Tuyug) sözünün manasına ve telâffuzuna gelince : Yakut diline mahsus olan ve (şarkı söylemek + methetmek) manasına gelen (toymak) fi'li ile beraber (Şamani ilâhî) ve umumiyetle (şarkı) manasına gelen (toyuk) sözünü nazarı dikkate almalıdır. Cüci ulusu veya Altun ordu edebî dili : profesör Samoiloviç - Türk dili, haziran 1935, sayı 12, sahife 47)

(aşağısı "20„ inci sahifedeki çizginin altında)

var ki bunlar: 1. Büyük bölük birinci, küçük bölük ikinci olmak üzere aralarında (3) sayıdan fazla fark olanlar, 2. Küçük bölük birinci, büyük bölük ikinci olmak üzere aralarında (1) sayıdan fazla fark olanlardır. (bakınız vezinler bahsine.)

Bu vezinler yukarıda söylediğimiz gibi bir bölğü ile ve tabiğî tam taktiğli olarak bölumlenmiş iki bölükten ibaret olur ki (8, 7, 6, 5, 4) hece öbeklerinden biri olmak lâzım gelen ilk bölüğe yine (7,6,5,4) hece öbeklerinden biri olmak gereken ikinci bir bölüğün katılmasiyle yapılmış demektir. Fakat bütün bu hece vezinli nazımlarda mısrağ ölçüsü (9, 10, 11, 12) hecelilerden biri olacağına göre iki bölüğün sayı yekûnları bu hudud dahilinde olur.

Bu hece vezinleri, Tuyuğun dört mısrağında da:

A. Aruzıyetsiz veya aruziyeti kıt,

B. Bağzı mısrağları aruziyetli,

C. Tamamen aruziyetli, yani yazıldığı hece vezni ayni zamanda bir aruz vaznine muğadil olabilir. (bakınız vezinler bahsine.)

Bütün bu hece vezinleri ile yazılan Tuyuğ, dört mısrağı ayni vazinle (düz tek vezinli) veya ayni veznin çeşitlerile (değişik tek vezinli) olabildiği gibi, dört mısrağı başka başka (2,3) vezinle yazılmak suretiyle (katışık çok vezinli) de olabilir. (bakınız vezinler bahsine.)

Tuyuk (Dergi) = mesdut, muğlak.

Divan-ı lugat-it-türk (C 3 S 125), " Tuyuk „ sözünü hakikî ve mecazî yollarla (kapalı ve örtülü) manalarında kullanıyor:

Tuyuk kişi = içi kapalı adam (recül-il-munkabız), tuyuk kün = (bulutla) kapalı, sisli gün; tuyuk kapug = kapalı kapı.

Bütün bu sözlerde asıl kök (g) sı sonradan (y) ile değişim yapmış olan (tog, tug) olsa gerek. (o, u değişimi de lehçeden lehçeye veya ayni lehçe içinde her zaman görülen bir dil hâdisesidir):

Tug (divan C 3, S 92) = su bendi : suvka tug ur = suya tıkaç ur, suyu tıka.

Tug = herşeyin kapağı, tıkacı, tıpası: tünğlük tugı = pençere kapağı (Adanada bu kapağa « taka » derler; ve anlaşılıyor ki (tog, tug) kökü « tuk, tok, tık, tak » çeşitlerinide almıştır: (taka, tıkaç, tıkamak, toka, t (d) okumak = " boşlukları kapayıp örtmek suretile „ nescetmek) tuga (= Uygurca toga) = iç kapanıklığı; tıkanıklık, kasavet, gam. (Divan: C 3 S 125).

A. 1 Tek vezinli (Düz) ler :

(11) :

1

7 . 4
Hemîşe ğâşık gözi . giryân 'olur
Her nefes garîb gön'li . püryân 'olur
Sofîlerün' dilegi . mıhrâb namaz
'Er kişinün' 'arzûsı . meydân 'olur

Kâdî Bürhâneddîn

2

7 . 4
Gülşende din'le ne dir . bülbül bülbül
'İrte gice [1] 'idicek . gulgul gulgul
Yahşi geldi gön'lüne . surâhînün'
'Anun 'içün başladı . kulkul kulkul

Kâdî Bürhâneddîn

3

7 . 4
Gözlerün' derdlülerün' . dermânı dur
Cân ü dil' ol 'iki nün' . kurbânıdur
Cânuma sevmek seni . 'irag 'işidür
N'itse [2] 'olur 'ol Çalab . fermânıdur

— (1, 2, 4) : fâğilâtün fâğilâtün fâğilün — Kâdî Bürh.

4

7 . 4
Hakka şükür Koçlarun' . devrânı dur
Cümle Ğâlem bu demün' . hayranı dur
Gün batardan gün dogan . yire degin
Ğaşk 'erinün' bir nefes . seyrânı dur

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

---

[1] Bunun ('ir tan'ca sabah erkence) olması daha kuvvetlidir. O zaman mısrağ vezninin çeşidi de değişir.

[2] Ne itse ; = (hiatus koşa) dolayisiyle birinci vayel düşerek n'itse olur. Fransızçada élision hâdisesi gibidir. Ancak bu gibiler arab yazılı türk metinlerinde bir yerde olarak yazılır. Burada da öyle.

5

7 . 4
Gözlerün' sevdâsına . düşdi gön'ül
Fitnenün' gavgâsına . düşdi gön'ül
'Altı derdün' tâsına . düşdi gön'ül
Vahdetün' deryâsına . düşdi gön'ül
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Nesîmî

6

6 . 5
Fâ vü dâd ü lâma . düşdi ğön'lümüz
Kağbe vü 'ihrâma . düşdi gön'lümüz
Gaşk,ı bî 'encâma . düşdi gön'lümüz
Câvidânî nâma . düşdi gön'lümüz
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

7

6 . 5
'Ey saçun' devrinde . mestûr 'Âfitâb
V'ey yüzün' ğâlemde . meşhûr 'Âfitâb
'Utanur hüsnün' den . 'ey hûr 'Âfitâb
Senden 'oldı mest ü . mahmûr 'Âfitâb
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

8

5 . 6
'Ey yüzün' 'ümm,ü 'l . kitâb,ı fâtiha
Kaşlarun' dahi . hitâb,ı fâtiha
Saklamış mâhı . nıkâb,ı fâtiha
Canfezâ lağlün' . şarab,ı fâtiha
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

★

9

5 . 6
Kim ki 'esrâr,ı . Nesîmi bilmedi
Ğizzet,i Fadl,ı nağîmi bilmedi
Div ü Rahman,ı . Rahîmi bilmedi
Mazhar,ı Zât,i . kadîmi bilmedi
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

★

10

5 . 5 Kicginem [1] 'oglan . gel bize gelgil
Dagdan 'in dagdan [2] . hey geze gelgil
'Ay bigi [3] sin' sen . gün bigi sin' sen
Bî meze [4] gelme . bâmeze gelgil
— (müfteğilâtün . müfteğilâtün) Mevlânâ - (T. Ş. vezni : A. Talat)

A. 2. Tek vezinli (Değişik) ler:

İki değişik (11):

11

7 . 4 Yâ Rab 'ol şehd ü şeker . yâ leb mi dür
7 . 4 Yâ meger şehd ü şeker . yalab mı dur
*6 . 5 Cânıma peyveste . nâvek 'atgalı
*7 . 4 Gamze 'okun kaşıga . yalab mı dur [5]
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) 'Alişîr Nevâ'î

12

7 . 4 Hak tağâlâ varlıgı . Âdemde dür
6 . 5 'Ev 'anun' dur 'ol bu . 'evde demdedür
*6 . 5 Bilmedi Şeytân bu . sirri gamdadur.
*7 . 4 'Ol sebebden tâ 'ebed . mâtemdedür
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesimî

---

[1] Gine = cik, yâni tasgır lâhikası.
[2] Bu birinci bölük (müfteğîlâtün) fâilün faglün veznindedir.
[3] = gibi.
[4] Tad, lezzet.
[5] Yarab o bal ve şeker (mi yoksa) dudak mı dır
Ya meger (o sevgili) bal ve şeker (mi) yalamıştır
(Sonra) canıma yeten (ulaşan) ok atmak için
Gamze okunu kaşına (mı) sürtmüş (geçirmiş) tir.

13

7 . 4 Bir perî ğaşkıda . min dîvânen'i
7 . 4 'Ey ki 'istersen' gelüb . külhanda gör
*6 . 5 Bir kadem 'ol gül ni . handân 'eyledi
*7 . 4 'Ey gön'ül nazzâre kıl . gül handa gör [1] [*]

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) 'Alişîr Nevâ,î

14

7 . 4 Çün senün'dür her ne kim . var 'ey gön'ül
7 . 4 Kimden 'umarsun' ğatâ . var 'ey gön'ül
*7 . 4 Çün yetersün' sen san'a . yâr 'ey gön'ül
*6 . 5 Yârun'ı bil 'olma . agyâr 'ey gönül

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

15

7 . 4 'Oldum 'İsrâfîl ü hem . hûr 'olmuşam
6 . 5 Gör 'Ene 'l - hakdan ne . Mansûr 'olmuşam
7 . 4 Selsebîlem Cennet ü . hûr 'olmuşam
6 . 5 Gence vîrân ğaşka . mağmûr 'olmuşam

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Neaîmî

16

7 . 4 'Ey tabîb,i hâzık,ı . nâzik - mizâç
*6 . 5 Sen bilürsün' hasta . gön'lüme ğilâç
*7 . 4 'Ey gön'ül 'ile 'san'a . kul 'olmuşam
7 . 4 Şîve 'ile nâz 'ile . ne 'ihtiyâc

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

---

[1] Bir perinin aşkında (yanan) ben divaneyi
Ey (sen, eğer) istersen gelüb külhanda gör
Bir ayak (gelişiyle) o gülü güldürdü
Ey gönül bak gül nerde (dir) gör.

[*] « Külhanda gör = gül nerde gör + gülhânde gör = gül gülüşünü gör » gibilerde de anlaşılmağa müsaittir.

Bu iki Tuyug cinaslıdır. Esrütmek = sarhoş etmek.

17

5 . 6 Dilberün' 'işi . ğitâb ü nâz 'olur
7 . 4 Çeşm,i câdû gamzesi . gammâz 'olur
*5 . 6 'Ey gön'ül sabr 'it . tahammül kıl 'an'a
*7 . 4 Yâre 'irişmek 'işi . 'az 'az 'olur

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

18

5 . 6 Ben 'otuz 'iki . hurûfem Lem yezel
*5 . 6 Yokdur 'ortagum . ne mislüm ne bedel
*7 . 4 Çün 'Ebeddür 'âhırum . 'evvel 'ezel
7 . 4 'Evvel ü 'âhır menem . Ğazz,e ve cel

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

19

7 . 3 Gözi cân 'esrütmege . hammârmış
7 . 3 Kaşı gön'ül yıhmaga . miğmârmış
*6 . 5 Diledüm hâlüm ki . gözine diyem
*7 . 3 Turfe budur gözleri . bîmârmış [1]

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

20

7 . 3 Cümle Hakdur her ne kim . mevcûdmuş
7 . 3 Hakka sâcid Hakka Hak . meşcûdmuş
*6 . 4 Çün 'iki ğâlemde . bir Mağbûdmuş
*7 . 3 Secdeden başın çeken . merdûdmuş [2]

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

---

[1] (1 , 2 , 4) üncü mısrağların ikinci bölükleri (4) der de olabilir : 'hammârimiş ilâ..

[2] Bunun dört mısrağının ikinci bölükleri (4) der de olabilir : mevcûdimiş, ilâ.

21

5 . 6 Ğâlemi yüzün' . gülistân 'eylemiş
6 . 5 Bülbüli sermest ü . hayrân 'eylemiş
*5 . 6 Ğamberîn zülfün' . perîşân 'eylemiş
*6 . 5 Mâhını 'ebrûda . pinhân 'eylemiş
— (fâğilâtün tâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

22

5 . 6 Gön'ülde gizli . bolsa bir tasadur
6 . 5 Ğömür 'ile 'ecel . dahi nâsadur
*5 . 6 Dünyâ bezminde . 'iki ğâlem dahi
*6 . 5 Ğaşk 'ehli katında . hem bir kâsedür
Kâdî Bürhâneddin

23

5 . 6 'Ey kamu zülfün' . şebinde rûsiyâh
*5 . 6 Mihr ruhsârun' . katında tiremâh
*6 . 5 Geçmeyen ğaşkun'da . ğömr 'oldı tebâh
6 . 5 Tâğatun'dan 'özke . tağatlar günâh
— (fâğilâtün fâğilâtün fââilün) Sey. Nesîmî

Üç değişik (11) :

24

*7 . 4 Dil hod 'anun'dur velî . cân 'aparur
*6 . 5 Dîni koymaz ğakl ü . 'iymân 'aparur
*5 . 6 Gön'lüme girdi . hayâlı dün gice
6 . 5 Zulmet 'icre 'âb,î . hayvân 'aparur
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

25

*7 . 4 'Ey gön'ül Hak sendedür . Hak sendedür
*5 . 6 Söyle hakkı kim . 'Ene'l - Hak sendedür
*6 . 5 Nûr,ı mutlak Zât,ı . mutlak sendedür
5 . 6 Mushafun' hattı . muhakkak sendedür
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

26

*6 . 5 'Ey Güneş sûretli . yâr,ı dilpezîr
*7 . 4 Talğatun'dan 'utanur . bedr,i münîr
*5 . 6 N'eylerüm kim ben . fakîrem sen 'emîr
7 . 4 Hasretün'den yüregüm . her dem 'esir

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

27

7 . 4 Hak 'ezelde ne yazmış . 'ise bolur
*7 . 4 Göz neni ki görecek . 'ise görür
*5 . 6 'İki ğâlemde . Hakka sıgınmışuz
*6 . 5 Tohtamış ne 'ola . ya 'Ahsah Timür

— (1, 2 : fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

Üç değişik (12) :

28

8 . 4 Gön'lüm yine 'ol Leylîya . Mecnûn 'olmuş
*8 . 4 Başum yine yâr yoluna . Ceyhûn 'olmuş
*6 . 6 Lebleri çakışmış . gön'ül mey 'ola mı
*4 . 8 Bakdum meger . aralarında hûn 'olmuş

Kâdî Bürh.

29

5 . 5 'Ehl,i ğirfânun' . makâmı Kâfmış
*4 . 6 Ğârif,i Rab . ğârif,i 'Ağrâfmış
*6 . 4 Bilmeyen 'ol Kâfı . sözi lâfmış
*5 . 5 'Özüni bilen . yakîn sarrafmış [2]

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Sey. Nesîmî

---

[1] Son sözlerin (Kâfımış , ilâ . .) suretinde (4) er heceli okunarak mısrağların (11) li de sayılması mümkündür.

B. Çök vezinli (katışık) lar:

İki katışık (9 + 10):

30

5 . 5	Kiçginem [1] 'oglan . 'odaya (bir) [2] gil
*5 . 4	Yol bulamazsan' . damdan [3] girgil
*5 . 5	'Ol çiçeği kim . yazıda buldun'
5 . 5	Kimseye virme . hısmın'a [4] virgil [5]

Mevlânâ (Dîvân 3786,820) - M. Şerefeddîn,e göre [6]

(10 + 11):

31

7 . 3	Dünyâyı çok sınaduh . bir yo muş
7 . 3	Kamu ğâlem varlugı . bir hû muş
*4 . 7	Kaplan 'aslan . 'ejderhâlar meclisi
*7 . 3	'Ecelün' kaynagında . 'âhû muş

— (3 : fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

32

6 . 4	'Agız 'agız yardan . râz 'olsa hoş
*6 . 4	Dembedem ğişve 'ile . nâz 'olsa hoş
*6 . 5	Ne gelürse yahşi . yaman sehl 'ola
6 . 5	Dilberi yariyle . demsâz 'olsa . hoş

— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

---

[1] Aldığımız yerde : (Kiçginen) suretindedir.
[2] Tarafımızdan ihtimâlî olarak katılmıştır.
[3] Aldığımız yerde (dagdan) da okunuyor.
[4] Aslı (Hısımına) olup ikinci (ı) nazımda düşmüş olabilir.
[5] Bunun aruz ile vezni :

1. Müfteğilâtün . mütefâğilün
2. « . mefğûlâtün
3. « . mütefâğilün
4. « . müfteğilâtün

[6] Mevlânâda Türkçe kelimeler ve Türkçe şiğirler (S. 52).

33

6 . 4 Geçdi geçen varsa . devrân budur
6 . 4 Şimdi koyan canda . cevlân budur
*6 . 5 Kimde ki var 'ise . gelsün 'ortaya
*6 . 4 Gizlemek pes neyiçün . meydân budur
— (3, 4 : fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

34

5 . 6 Yahşi 'an'ladum . cıhanda vâye yoh
5 . 6 Yardan 'özke bu . humarum 'aya yoh
*5 . 5 'İki ğâlemde . 'ümîd Serverden
*5 . 6 'Andan 'ayru hîç . dahi sermâye yoh
— (1, 2, 4 : fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) Kâdî Bürh.

35

6 . 5 Lâğlidin canımga . 'otlar yakılur
*5 . 6 Kaşı kaddımnı . cefâdın ya kılur
*4 . 6 Min vefâsı . vağdesidin şâdmin
*6 . 5 'Ol vefâ bilmen ki . kılmas yâ kılur [1]
— (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) - 'Alişîr Nevâ'i

(11 + 12):

36

5 . 6 Kaddim ni firâk . mihneti ya kıldı
6 . 6 Konğlüm gam u 'endûh . 'otıga yakıldı
*5 . 6 Halimni sabaga . 'aytıb 'irdim 'ey gül
*6 . 6 Bilmen sanğa şerh . kılmadı ya kıldı [2]
Bâbur Şah

---

[1] Kızıl (dudağ) ından canıma ateşler yakılır
Kaşı boyumu üzgüden yay (gibi bükülü) kılar
Ben (onun) vefa sözünden sevinçliyim
(Ama) o, vefa (kârlık) bilmem ki kılmaz (mı) yâ kılar (mı)

[2] Boyumu ayrılık derdi yay (gibi bükülü) kıldı
Gönlüm sıkıntı ve üzüntü ateşine yakıldı
Halimi saba (ruzgârın) a söylemişdim ey gül
Bilmem (ki) sana şerh kılmadı (mı) ya kıldı (mı)

Verdiğimiz bu Tuyuğ misâllerinde kullanılan hece vezinleri (9, 10, 11, 12) hecelik mısrağ ölçüleri dahilinde şunlardır:

1 — (8.4 , 6.6 , 4.8) = 12

2 — (7.4 , 6.5 , 5.6 , 4.7) = 11

3 — (7.3 , 6.4 , 5.5 , 4.6) = 10

4 — (5.4) = 9

Bunlar, rubağîlerin muğâdil oldukları ayni Türk vezinleri olub onlardan fazla olarak:

5 — (8.5 , 7.6 , 6.7 , 5.8) = 13

6 — (7.5 , 5.7) = 12

Muğâdil hece vezinleri de vardır: Bu hece vezinleri :

A . Aruziyetsiz veya aruziyeti kıt (âhenksiz) olur:

37

7.4 | Hemîşe ğâ . şık gözü gir . yân 'olur
7.4 | Her nefes ga . rîb gönlü pür . yân 'olur
7.4 | Sôfîlerün' . dilegi mih . râb namâz
7.4 | 'Er kişinün' . 'ârzûsu mey . dân 'olur

Mefâğilün fâğiletün fâğilün
Fâğilâtü mef'ğûletün fâğilün
Mef'ğûletün feğiletün fâğilün
Fâğiletün mefğûletün fâğilün

38

7.4 | Gülşende din · le ne dir bül . bül bülbül
7.4 | 'İr tan ga ca 'idicek gul . gul gulgul
7.4 | Yahşi geldi . göñğlüne sü . râhinün'
7.4 | 'Anun' içün . başladı kul . kul kulkul

Müstef'ğilün feğılâtün mef'ğûlün
Fâğiletü feğilâtün mef'ğûlün
Fâğilâtü fâğiletü fâğilün
Feğiletün fâğiletün mefğûlün

39

7 . 4 Gözlerün' derd . lülerün der . mânı dur
7 . 4 Cân u dil 'ol . 'ikünün' kur . bânı dur
7 . 5 Cânuma sev . mek seni ı . rag 'iş dür
7 . 3 N'itse 'olur . 'ol Çalab fer , mânı dur

(fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)
(fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)
(fâğilâtün fâğilâtün feğûlün)
(fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)

40

5 . 6 Göngülde giz . li bolsa bir . tasa dur
6 . 5 Ğömür 'ile . 'ecel dahi . nâsa dur
5 . 6 Dünyâ bezmin . de 'iki ğâ . lem dahi
6 . 5 Ğaşk 'ehli ka . tında hem bir . kâse dür

Mefâğilün mefâğilün feğilün
Feğiletü mefâğilü feğilün
Mef'ğûlâtün feğiletün fâğilün
Müstefğîlü fâğilâtün fâğilün

41

5 . 4 Kicginem 'oglan . .odaya (bir) gil
5 . 4 Yol bulamazsan . damdan girgil
5 . 5 'Ol çiçegi kim . yazıda buldun'
5 . 5 Kimseye virme . hasmun'a virgil

Müfteğilâtün mütefağîlün
Müftğilâtün mefğûlâtün
Müfteğilâtün mütefâğîlün
Müfteğilâtün müfteğilâtün

42

8 . 4 Gönğlüm yine . 'ol Leylî'ye . Mecnûn 'olmuş
8 . 4 Başum yine . yâr yoluna . Ceyhûn 'olmuş
6 . 6 Lebleri ça . kışmuş göngül . mey 'ola mı
4 . 8 Baktum meger . 'araların . da hûn 'olmuş

Müstefğilü mefğûlâtü mefğûlâtün
Mefâğilü fâğiletü mefğûlâtün
Fâğiletü müstefğilün fâğiletün
Müstefğilün feğiletün mefâğîlün

B . Bağzı mısrağları aruziyetli (ve âhenkli) olur:

43

7 . 4 | **Hak 'ezelde . ne yazmış 'iy . se bolur**
7 . 4 | **Göz neni ki . görecek 'iy . se görür**
5 . 6 | **'İki ğalem . de Hakka sı . gınmışuz**
6 . 5 | **Tohtamış ne . 'ola ya 'ah . sah Timür**

Fâğilâtün mefâğîlün feğilün
Fâğilâtün feğilâtün feğilün
Feğilâtün mefâğilün fâğilün
(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)

44

7 . 3 | **Dünyâyı çoh . sınaduh bir . yoğmuş**
7 . 3 | **Kamu ğâlem . varlugı bir . hûmuş**
4 . 7 | **Kaplan 'aslan . ejdehâlar . meclisi**
7 . 3 | **'Ecelün kay . nağunda 'â . hûmuş**

Müstefğilün fegilâtün fağlün
Feğilâtün fâğiletün fağlün
(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)
(Feğilâtün mefâğilün fağlün)

45

5 . 6 | **Kaddım nı fi . râk mihneti . ya kıldı**
6 . 6 | **Gönğlüm gam ü . 'endûh 'otu . ga yakıldı**
5 . 6 | **Hâlim ni sa . bâ ga 'aytıb . 'irdim ey Gül**
6 . 6 | **Bilmem sanğa . şerh kılmadı . ya kıldı**

Müstefğilü müstefğilü feğûlün
Müstefğilü müstefğilü feğûlün
Müstefğilü fâğilâtün mefğûlâtün
Mefğûlâtü müstefğilü feğûlün

46

6 . 4 | Geçti geçen . varsa devrân . bu dur
6 . 4 | Şimdi koyan . canda cevlân . bu dur
6 . 5 | Kimde ki var . 'ise gelsün . 'ortaya
7 . 4 | Gizlemek pes . neyiçün mey . dan bu dur

Fâğiletün fâğilâtün feğil
Fâğiletün fâğilâtün feğil
Fâğiletün feğilâtün fâğilün
(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)

47

5 . 6 | Yahşi 'anla . dum cıhanda . vâye yoh
5 . 6 | Yardan 'özge . bu humârum 'aya yoh
5 . 5 | 'İki ğâlem . de 'ümîd Ser . ver den
5 . 6 | 'Andan 'ayru . hiç dahi ser . mâye yoh

(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)
(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)
(Feğilâtün feğilâtün fağlün)
(Fâğilâtün fâğilâtün fâğilün)

Hece vezinli olan bu Tuyuklardan (44) numaralısının son mısrağı (fâğilâtün mefâğilün fağlün) , (47) numaralısının üçüncü mısrağı (feğilâtün feğilâtün fağlün) gibi aruz vezinlerinden birine muğâdil olduğu gibi , (39) numaralının (1, 2, 4) üncü , (43) numaralının (4) üncü , (44) numaralının (3,4) üncü , (40) numaralının (4) üncü , (47) numaralının (1, 2, 4) üncü mısrağları hep aruzun (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) veznindedir ki bunlarda az çok imalelerin de yeri vardır. Kalan mısrağlar ise aruziyetleri vezne (ahenge) uygun olamayanlardır.

Bunların haricinde kalan bütün Tuyukların hece vezinleri, bağzılarında yine imaleler olmak üzere, aruzun (fâğilâtün fâğilâtün fâğilün) veznine tamâmile muğâdildirler.

2 . *Şekil:*

Bâbür şahın, Acemin rubağîsine bedel saydığı Tuyuk, kendi ifadesine göre (Köprülü oğlu Fuat , Türkiyat mecmuası C 2 S 226) :

1 — A) cinaslı , B) cinassız olabilir.

2 — Cinas A) kafiyelerde , B) redifler de olabilir.

3 — Kafiye tertibi (şekil) :

1	2	3	4
———— *a*	———— .	———— *a*	———— *a*
———— *a*	———— *a*	———— *a*	———— *a*
———— *a*	———— .	———— .	———— *a*
———— *a*	———— *a*	———— *a*	———— .

suretlerirde olabilir.

Birinci şekilde Tuyuk'un dört kafiyeli mısrağı cinaslı olur.

İkinci şekilde Tuyuk'un iki kafiyeli mısrağı cinaslı olur.

Üçüncü şekilde:

1 — Üç kafiyeli mısrağın A) kafiyeleri , B) redifleri cinaslı olur.

2 — Cinassız olur.

Dördüncü şekilde Tuyuk cinassız olur.

Verdiğimiz misaller içinde :

Birinci şekilde yazılmış olanları : Seyyid Nesîmînin (5,6,7,8,9,11,15, 18,20,21,23,25,26,29) ve Kadî Bürhaneddîn'in (18) numaralı Tuyuklarıdır.

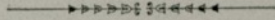
İkinci şekilde : Ali Şîr Nevâînin (13) ve Mevlânânın 30=41 numaralı Tuyuklarıdır.

Üçüncü şekilde : Bu birinci , ikinci şekil hâricindekilerden ibaret olan bütün Tuyuk'lardır.

Dördüncü şekilde Tuyuk misâline rastlayamadık.

Bu Tuyuklar içinde Şark Türkçesine ait olarak Ali Şîr Nevâînin (10, 12, 33) numaralı Tuyuklariyle Babür Şahın (34) numaralı Tuyuğu cinaslıdır ki bu cinaslar kafiyelerdedir.

Bunların dışında kalan ve hepsi Garp Türkçesine ait olan bütün Tuyuklar cinassızdır.

Çocuk antropometrisi

HAYDAR TOLUN

Yunanca «insan =antropos„ ve "ölçme = metron„ kelimelerinden yapılmış olan antropometri "anthropométrie„ tabiri: İnsan vücudünü ve bedenin muhtelif kısımlarını ölçme sanatı demektir.

Antropometri, doktorluğun ve antropolojinin olduğu kadar pedagojinin de malıdır. Çocuğun büyürken tedkiki terbiye bakımında lüzumlu görüldüğü için; onun muhtelif yaşlardaki bedenî gelişmesilye alâkadar olunmuş ve bu gelişmenin devreleri tayin edilmek istenmiştir. İşte bu pedagojik zaruretin neticesi olarak çocuğu ölçme usulleri araştırılmış ve bu suretle meydana: " çocuk antropometresi „ denen hususî bir antropometri çıkmıştır. [1]

Çocuk vücudünün ölçülmesi usullerini izaha girişmeden önce, bu vücudün nasıl geliştiğini ve bu gelişmenin nasıl bir seyir takip ettiğini mütalaa etmek faydalı olur. Bu itibarla bir azda bundan bahsetmek ve ölçme usulleri-

[1] Buna mektep antropometrisi " antropometrie acolaire „ dahi denmektedir.

ni anlatmağa daha sonra başlamak istiyorum.

Büyüme "croissance„ :

Çocuk eskiden bir insan minyatürü, bir küçükadam "homonculus„ telakki edilirdi. Büyük bir insan ne ise çocuk da küçük mikyasa onun aynı idi. Bunun için çocuğun büyümesiyle hiç alâkadar olunmazdı. Bu gün "çocuk asrı„ndayız ve pedagoji çocuğu böyle bir ucube telakki etmiyor. Bu gün onun bir ağaç değil, bir fidan ofduğu anlaşılmıştır. Bu itibarla o büyüyecek ve artacak olan bir varlıktır.

Boyun büyümesi :

Çocuk yetişkin bir insan olunca: boyu doğduğu zamanki uzunluğun 3-1/3 misli, ağırlığı da doğduğu günkü ağırlığından 20 defa fazlalaşmıştır.

Boy 25 hatta 30 yaşına kadar tekâmül halindedir. Çocuğun boyunun, anne karnından başlıyarak nasıl bir nisbet dahilinde büyüdüğünü bu cedvellerden pek iyi anlayabiliyoruz: [1]

[1] Bu cedveller "Larousse Medicical illustre„ den alınmıştır.

Boyun

Ccenin halinden doğuma kadar büyümesini gösterir cedvel :

Boy: "santim olarak„	Yaş: "Hafta olarak„
1 . 5	4.üncü hafta
2 . 5	8.inci „
8 . 0	12.inci „
15 . 0	16.ıncı „
20 . 0	20.inci „
30 . 0	24.üncü „
35 . 0	28.inci „
40 . 8	32.inci „
45 . 0	36.ıncı „
50 . 0	40.ıncı „

1 aylıktan 12 aylığa kadar

Boy:	Yaş:
0 . 450	Doğuşta
0 . 490	1.inci ayın sonunda
0 . 530	2.inci "
0 . 700	12.inci "

1.inci çocukluk devresinde "1 yaşından 6 yaşına kadar„

Boy:	Yaş:
0 . 700	Birinci sene
0 . 800	İkinci "
0 870	Üçüncü "
0 . 935	Dördüncü "
0 . 995	Beşinci "

2. inci çocukluk devresinden "yetişkinlik yaşına kadar,,

Boy:	Yaş:	
1.000	Altıncı	sene
1.560	Onaltıncı	"
1.660	Yirminci	"
1.680	Yirmibeşinci	"
1.685	Otuzuncu	"

Bu cedvellerin tetkiki, bize çocukların ilk yıllarda boy itibariyle daha çok büyüdükleri neticesini verir. Hakikaten de böyledir. Çocuk birinci sene ile ikinci sene arasında on santim ve ikinci sene ile üçüncü sene arasında yine on santim büyür.

Bundan sonra boyun artması 4—5 yaşına kadar tedricen azalır. Beş yaşından 16 yaşına kadar da senede «56» milimetre artmak suretiyle büyür. Boyun 16 yaşından itibaren olan artışı hissedilmez bir tekâmül halindedir.

Bazı çocuklarda boy 14 - 16 yaş arasında birden bire artar. Buna çok uygun bir tabirle "boy atma,, denir. Hakikaten boyun bülüğ çağındaki artışları bir atılma halindedir; adeta sıçrayış suretinde bir yükseliştir. Çünkü bu yaşlarda çocuklar senede 7 8 santim kadar boy alırlar. Kızların bülüğa ermeleri erkeklerden önce olduğu için 12 yaşına giren kızlar birden bire ayni yaştaki erkek arkadaşlarını geçerler. bu hal 15 yaşına kadar böyle devam eder.

14,15 yaşından ititbaren de erkeklerin bülüğları başladığından bu defa da onlar kızları geçerler..

Boy uzamasının mevsimlerle de alâkası vardır: Boy beş yaşına kadar kış ve yaz ayni nisbetle büyür. Fakat beşden ona kadar boy, yazın kıştakinden daha ziyade artar. Bunun sebebi kışın güneşin bulunmaması ve rutubetin fazla olmasıdır. bedenin ağırlaşması, yani kilonun artması ise bunun aksinedir: Çocuk kışın yazdakinden daha fazla kilo kazanır. Şu halde boyun artması; ağırlık artmasının durduğu yaz devresinden vukua geliyor demektir. Fakir sınıfın çocuklarında boy artması; zengin sınıfın çocuklarına nisbetle daha yavaştır. Fiziyolojik sefalet « gıdasızlık, havasız ve güneşsiz yerlerde yaşamak, bakımsızlık » boyun büyümesini geciktirir. Harp ve kıtlık gibi buhranlı devirlerin de boy büyümesine tesiri vardır. Broca: 1814 ile

1815 arasında doğan çocukların bu devri takip eden sükûn devresinde doğan çocuklardan boyca daha küçük olduklnrını ısbat etmişlerdir.

Boyun büyümesi için güneş ve hava, gıda kadar ehemmiyetlidir. Çünkü çocuk da bir fidandır. Ve güneşsiz kalınca solar. "Tatil kampları„ nın [1] çocuk üzerinde hasıl ettiği sevindirici neticeler güneş ve havanın bu canlandırıcı tesirlerini çok güzel göstermektedir.

Dar elbiseler, sıkıcı kemerler ve korsalar da boyun büyümesine muzır tesirler icra eder.

Bedenin muhtelif kısımlarının uzaması ve büyümesi de birbirinden farklıdır. Meselâ baş yeni doğmuş bir çocukta boyun uzunluğuna hemen hemen müsavi olduğu halde yaş arttıkça başın inkişafı azalır. Buna mukabil alat kısımların uzaması ziyadeleşir. Şu şema başın ve bedenin inkişaf nisbetlerini çok güzel göstermektedir. [1]

C	C	C	C	C
|	|	|	|	|
V	V	V	V	V
Doğuşta $v = c$	1 yaşında $v = c \times 2$	$6\frac{1}{2}$ yaşın. $v = \times c3$	12 yaşın. $v = c \times 4$	21 yaşın. $v = c \times 8$

*

Ağırlığın «artması çocuğun ağırlık itibariyle büyümesi»:

Çocuğun ağırlığı birinci sene üç misli artar. Meselâ: çocçk doğduğu zaman üç kilo ise, 12. ci ay bitince 9 kilo kadar gelir.

Kilonun artması sekiz on yaşına kadar azalır. Oniki, ondört yaşından itibaren kilonun senelik artışı üç kilodan fazladır.

Ağırlık itibariyle büyüme kızlarda 18; erkeklerde ise 25 yaşına kadar devam eder. İnsanın yirmi yaşındaki kilosu doğduğu güükü ağırlığının yirmi misli kadardır. Yani üç kilo doğmuş bir çocuk yirmi yaşına gelince 60 kiloya kadar bir ağırlığa malik olur.

---

[1] — Bazı memleketlerde çocuklar tatil esnasında kırlara götürülerek orada günlerce açık havada yaşatılırlar. Buna Avrupalılar "tatil kolonileri„ derler.

Biz de "tatil kampları„ tabiri kullanılmaktadır.

[1]—Bu şema: Paul Godin'nin "Manuel D' anthropologie Pedagogique „ adlı eserinden alınmıştır. C. başı, V harfi de bedeni göstermektedir.

Bu nisbetler tabiî sabit bir takım nisbetler değidir; şahıstan şahısa değişebilir. Ağırlığın anne karnından itibaren ne nisbet dahilinde arttığını şu cetveller pek iyi göstermektedir.

Ağırlığın

Cenin halinden doğuma kadar artışını gösteren cedvel:

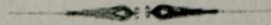
Ağırlık		Yaş	
Gram	1	4.üncü	hafta
"	4	8.inci	"
"	20	12.inci	"
"	120	16.ıncı	"
"	285	20.inci	"
"	635	24.üncü	"
"	1220	28.inci	"
"	1700	32,inci	"
"	2240	36.ıncı	"
"	3250	40.ıncı	"

Doğumdan otuz yaşına kadar ağırlığın artış nisbetlerini gösteren cedvel:

Ağırlık		Yaş	
Kız	Erkek		
3.000	3.000	Doğuş	
3.700	3.700	1 inci	ay
4.500	4.500	2 «	«
5.250	5.250	3üncü	ay
6.000	6.000	4 «	«
6.500	6.500	5 «	«
7.000	7.000	6 «	«
7.500	7.500	7 «	«
7.900	7.900	8 «	«
8.300	8.300	9 «	«
8.660	8.660	10 «	«
8.960	8.960	11 «	«
9.300	9.550	1 inci	sene
11.400	12.000	2 «	«
12.450	13.210	3. «	«
14.180	15.070	4. «	«
15.500	16.700	5. «	«
16.740	18.040	6. «	«
18.450	20.160	7. «	«
19.820	22.260	8. «	«
22.400	24.090	9. «	«
24.240	26.120	10 «	«
30.540	31.000	12 «	«
38.100	38,500	14 «	«
44.440	53.390	16 «	«
53.100	61,260	18 «	«
54.460	65.000	20 «	«
55.080	68.290	25 «	«
55.140	68.900	30 «	«

Bir yaşından 16 yaşına kadar kız, erkek çocukların boyları ile ağırlıklarını mukayeseli bir surette gösteren şu cedveli de ilâve edelim:

Ağırlık: kilogram olarak		*Boy: santimetre olarak*		
Kız	Erkek	Kız	Erkek	Yaş
9 300	9.500	73.6	74.2	1-2
11 400	11 700	81.8	82.7	2-3
12 500	13 000	88.4	89.1	3-4
13.900	14.300	95.8	96.8	4-5
15.200	15.900	101.9	103.3	5-6
17.500	17.500	108.9	109.9	6-7
19.100	19.100	113.8	114.4	7-8
21.100	21.100	119.5	119.7	8-9
23.900	23.800	124.7	125.0	9-10
26.600	25.600	129.5	130.3	10-11
29.000	27.700	134.4	133.6	11-12
33.800	30.100	141.5	137.6	12-13
38.300	35.700	148.6	145.1	13-14
43.200	41.900	152.9	153.8	14-15
46.000	47.500	154.2	159.6	15-16

Dünyada en mühim şey İnsanın kendi varlığıdır

İngiliz mütefekkiri:
GASSON

Türkçeye çeviren: Lise İngilizce öğretmeni
M. GÜEBAHAR

Dünyada en mühim şey, insanın kendi varlığıdır. Bütün öteki şeyler teferruattan ibaret sayılır. Hükûmetler, ilimler, imanlar, meslekler, hep insandan sonra kale alınmağa değer şeylerdir. Hayatın etrafında döndüğü mihver yalnız insanın kendi varlığı değilmidir?

Tefekkürden, histen, etten, kemikten, korkudan, ümitten, itiyattan, şu'urdan ve gayri şu'urdan müteşekkil olan bu beşerî cevher, şimdiye kadar hiç bir dilde tek bir kelime ile ifade edilememiştir. Şimdiye kadar beşerin mahiyeti daima muhtelif cephelerden mütalea olunmuştur. Tüccar, insanı satıcı ve alıcı olarak mütalea etmiştir. Doktor onu sıhhat noktai nazarından mütalea etmiştir. Fabrikatör, müstehlik zaviyesinden tetkik etmiştir. Fakat hiç kimse onun hey'eti umumiyesini hep birden ve bir anda tetkik ve mütalea etmemiştir. Kimse onu kuş bakışiyle, ve itina ile mütaleaya lâyık görmemiş, kimse onun, hakikaten nasıl bir (Şey) olduğunu merak etmemiştir.

Biz hayvanların ve nebatların tabiatını tetkik ettik. Biz yıldızları saydık, ve veznettik. Biz denizleri mesaha, ve haritalarını

tesbit ettik. Fakat biz, cihanın en mühim unsuru ve uzvu olan kendimizi, eşrefi mahlûkat olan insanın mahiyetini tetkik etmedik.

Biz her gün tabiatın yeni bir bilmecesini hallettik. Biz kuşlardan daha çabuk uçuyoruz. Denizlerin altında yürüyoruz. On iki saniyede kürrei arzın bir ucundan öbür ucuna telgraflar gönderiyoruz. Biz buhara, elektriğe, radyoma hâkimiz. Bütün bunlara rağmen biz bu güne kadar mahiyeti beşerin farklarını ne tanıdık ne de ölçtük. Biz her şeyi tanıdık ve öğrendik. Fakat yalnız kendimizi tanımıyoruz Halbuki biz kendimize her şeyden daha yakınız. Kendimizi tanımak için daha büyük fırsatlara ve imkânlara malikiz. Şimdiye kadar hiç bir kimse kendisini, insanlığın mahiyetine hizmet edecek bir şekilde tahlil edememiştir. İnsanlık henüz kendisini bütün hasenatı, ve bütün seyyiatı ile mütalea ve teşhir edecek seviyeye gelmemiştir. Bütün beşerin idrâk seviyesi henüz o kadar aşağıdadır ki, bir kimse ortaya çıkıp kendisini olduğu gibi ifade ve teşhir edecek olsa mevkiinden, şerefinden olur, şu'urundan şüphe edilir. O kimse hepimize çok büyük bir hizmet etmiş olur, ancak kendi kendisini mahvetmeği göze alması şarttır.

Gönül ister ki, toprağın kurtlarını otuz sene tetkik eden Darwin gibi bir adam yetişerek ömrünü,mahiyeti beşerin tetkikine hasretsin. Ben göstermek istiyorum ki, bütün insanlar, ırk, din, san'at ve terbiye farkları ne olursa olsun muayyen noktalarda hep birbirlerinin aynıdırlar. Yalnız teşkilâtı hariciye başka başkadır. Fakat temel taşı hep birdir. Medeniyetin terekkiyatına rağmen beşerin mahiyeti asırlardan beri hep aynıdır. Asıl kıymet şahısta, şahsiyettedir.

Medeniyet, altından ziyade yaldızdır. O bizim çoğumuzu çıldırtan bir maddedir. O bizlere beşerî yeni bir ırk meydana gelmiş zannını veren bir haldir. Cihan tarihinin kaydetmediği mezalimi yaratan, ve yaşatan umumî harp bize, medeniyetin ince bir deriden ibaret olduğunu gösterdi. Korku ve ihtiras fırtınası hâlâ ve her an medeniyetin hafif binasını koparıp atmağa, ve bizleri kulübelere, kovuklara sokmağa, açlık soğuk ve ölümle karşı karşıya bırakmağa muktedirdir. Madem ki umumî harp bu bahisler üzerinde münakaşa imkân ve istidadını bize verdi, şu halde biz de artık oturup kendi âmâ-

limizin hesaplarına bakmalıyız. Biz bir zamandan beri hükûmetlerimizin, istihsalâtımızın ve terbiyelerimizin usullerini değiştirmeğe başladık. Biz epey zamandan beri hayatın her türlü hücumlarını daha fazla kuvvetle karşılıyabilmek için millî itiyatlarımızın her birini imtihana çekmiş bulunuyoruz. O halde artık beşerin mahiyetini de samimiyetle ve bitarafane bir tarzda imtihana çekmeliyiz. Mütalea etmeli, hâdisatın menbaına girmeli, neticelerle değil, âmillerle iştigal etmeliyiz. Bu hususlarda biz hepimiz cahil ve bigâneleriz. Bu bahiste salâhiyettar henüz hiç kimse yoktur. Tabiî ben de değilim. Ben Darwinin açtığı yol gibi sadece bir yol açmak istiyorum.

En vahşî diyarlarda, en medenî şehirlerde yaşadım. Dilencilerle, miyonerlerle görüştüm. Ümmilerle ve profesörlerle de konuştum. İlmî olmamakla beraber bu tetkikatım, bir ömrün müşahedeleri mahsûlüdür. Ümit edelim ki, bir gün insanların düşüncelerini ve hislerini ölçecek vasıtalar icat edilsin. İnsanın şu'ur ve duygularını, şahsiyetin derin sırlarını aşikâr olarak çizebilecek mes'ut günü idrak edelim. Fakat bu mes'ut gün henüz gelmemiştir. Çoğumuz hâlâ kapalı bir dimağ, tamamen belirmemiş hislerle, zayıf ifadeler ve esrarlı bir hayatla yaşamağı tercih ediyoruz.

Bu müphemiyeti, ve bu meçhûlleri ancak mazinin sefaletinden kurtulmuş bir yeni nesil izale edebilir. Binaenaleyh bizim bu gün yapabileceğimiz şey, halli iktiza eden davanın asıl hatlarını çizmekten ve müstakbel mesaiye esas olacak red ve cerhi gayri kabil bazı hâdiselerin krokilerini göstermekten ibarettir.

Renklerin tesiri

KENAN ÖZBEL

Sesler gibi şekillerin ve renklerin de insan üzerinde tesirleri vardır. Uzun zamandan beri pisikoloji ve fizik âlimlerinin üzerinde durdukları bu hâdise, ta eskiden beri insanları meşgul etmiş, ve bu iş üzerinde ilmî araştırmalar artmıştır.

Renkler, siyah ziyanın yokluğunu gösterir. Beyaz, malûm olduğu üzere yedi renkten mürekkeptir. Bu renk merdiveninin en yükseği menekşe, ve en alçağı da kırmızıdır.

İnsanlar, hayvanlar ve nebatlar renklerden muhtelif tarzlarda müteesir olurlar. Bunların bazıları faydalı tesirler yaptığı halde, bazıları da muzur tesirler yapar. Menekşenin kimyevî şulelerinin tesiri, kırmızının harurî şulelerinin tesirine benzemez. Müsbet ilim sahasında bunlarla meşgul olanlar, sebebini izah edemedikleri halde müphem bir şekilde bu tesirleri müşahede edebilmişlerdir. Nebatlar kırmızı camekân içinde derhal öldükleri halde menekşe camekânda sür'atle inkişaf ederler.

Her kes de bilir ki kırmızı renk boğayı kızdırır.

Beyaz ziyayı kıyas noktası itibar ederek ona göre renklerin süflî hayvanların inkişafı üzerinde yapılan muhtelif tecrübelerden alınmış müsbet neticeler vardır. Sinek, kurbağa ve balıklardan da ayni netice alınmıştır.

En iyi inkişaf şeraiti hazırlayan evvelâ menekşe, sonra mor ve daha sonra mavidir. Sarı, turuncu hemen hemen tesirsizdir. Yeşil, kırmızı inkişafı tehir eder. Menekşe ziyasında büyütülmüş arılar, beyaz ziyada büyümüş olanlardan daha fazla ve daha iyi bal verirler.

Renklerin bu hassaları bazı fizyoloji âlimleri tarafından tanınmış ve insanlar üzerinde de tatbikata girişilmiş. Çiçek hastalığı karanlıkta tedavi olunur. Fakat kimyevî ziyalardan ziyade hururî ziyalar hastanın odasına bırakılırsa bu tesir daha şiddetli olur. Pencereler kırmızı perdelerle kapanır ve yahut camları kırmızı olursa yaralar daha çabuk kapanır, ve tâli buhranlar görülmez. Hasta çabuk iyileşir, ve çiçek bozuğu kalmaz.

İtalyada Ronza isminde bir akliye mutehassısı, delileri renklerle tedavı etmek tecrübesini yapmış, ve muvaffak olmuştur. Bir mali hulyalıyı kırmızı odada, bir zır deliyi mavi, ve hezeyanlıyı sarı odada tedavi etmiştir.

Renkler, hasta olduğunuz zaman bize tesir yaptıkları gibi sıhhatte olduğumuz zaman da ayni derecede tesir yapar.

Gözleri zaif olan ihtiyarlar, çok tetebbuda bulunanlar, gözlerinin kudret hassaları işlememiş olan iptidaî insanlar ve çocuklar daima sert ve çığırtkan renkleri tercih ederler.

Her kesin tercih ettiği bir renk vardır. Hadidülmizaç ve hırçın olanlar kırmızı renkten daha ziyade müteessir olurlar. Buna mukabil daima hulyalı olanlar sarı

ile turuncudan hoşlanır. Faal, canlı, kendilerine hakim olanlar deniz mavisi ve hususile açık maviden hoşlanırlar.

Bazı renklere karşı olan temayül, bazı insanlarda mukavemet edilemez olduğu halde, ayni renkler diğer bazı insanda bir antipati uyandırır. Ekseriya sarıdan hoşlanmayıp ta taparcasına maviyi seven hassaslar, gurubun güzelliği karşısında müteessir olurlar. İşte bu hassaslar üzerinde durulmuş ve renklerin tesiri tecrübe edilmiştir.

Muzlim bir odada bir ziya huzmesi bir menşur marifetile tahlil edilerek divara aksedilmiş, ve bir adamın iki elinden her biri muhtelif renklere konulmuş ve her iki renkten duyduğu his birbirinin ayni olmamıştır. Bu hususta bazı hususî âletlerin yardımı ile de yapılan tecrübelerden şu netice çıkarılmıştır:

Menkşe :

Cepheden aksettirilirse: hararet, defi, tedrici bir uyku tevlit etmiş.

Arkadan aksettirilirse: cezip, zindelik, tatlı bir uyanıklık vermiş.

Sağdan aksettirilirse: hafif bir hararet ve tekallüssüz bir defi yapmış.

Soldan aksettirilirse: cezp, zindelik ve tatlı hisler uyandırmıştır.

Mor :

Cephen : şiddetli bir defi, tekallüs, çabuk bir uyku.

Arkadan: haşin bir cazibe.

Sağdan : şiddetli bir defi, tekallüs, ve uyku.

Soldan : şiddetli bir cazibe, asabiyet ve süje fenalık hissetmeksizin tesirin şiddeti altında çırpınır.

Mavi :

Cepheden : Tatlı bir hararet, hafif bir defi, batî bir tekallüs.

Arkadan : cezip,uyanıklık, hoş bir tatlılık, süje fevkalâde hoş bir his duyarak tebessüm eder.

Yeşil :

Burada hadise katiyyen beklenilmeyen bir şekil alır. Renk ne taraftan aksettiri-

lirse ettirilsin süje tekallüs ve felç halleri alır.

Sarı :

Cepheden: Tazelik, cazibe.

Arkadan : Batî bir uyku.

Kırmızı :

Cepheden : Harfif bir hararet, tatlı bir defi, tatlı ve ağır bir uyku.

Arkadan: Yavaş bir uyanma, derin ve tatlı bir zindelik ve sevinç.

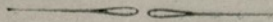
Renkler iki gurupta toplanır. Müsbet renkler - menfi renkler.

Müsbet renkler: Mor, mavi, menekşe ve kırmızıdır.

Menfi renkler : Sarı ve turuncudur. Yeşil mutedil bir renktir.

Müsbet renkler hassaslar üzerinde hoş tesirler yapar. Buna mukabil menfi renkler hassaslara zahmet verir, ve onları melânkoliye sevkeder.

Koyu renkler umvmiyetle huzne, ve açık renkler insanı neş'eye yaklaştırır. Muhtelif donuk nüanslar, felsefî bir melankoli tevlit eder. Bir birine kaynaşmayan renkler, eksiklik ve uygunsuzluk doğurur. Bir birine kaynaşmış renkler de kuvvetli bir tatlılık ve ulviyet vardır.

Sentetik yün endüstrisi
Lanital

Dr. TAHİR YETMEN

Alelûmum dünya ekonomi krizine sebep olan iptidaî madde noksanlığı, son zamanlarda, arazi mes'elesinden daha ziyade bir ilim mes'elesi halini almaktadır. İptidaî maddelerin noksan bulunduğu memleketlerde âlimlerin başlıca meşgalesi sentetik iptidaî madde istihsali üzerinde temerküz etmiştir. Gazete ve mecmualarda sık sık ve yeni yeni isimlerle bir çok sentetik iptidaî maddelerin keşfedildiğine şahit olmaktayız. Sayın Profesör Salih Murad'ın yazdığı gibi «iptidaî maddelerin noksanlığı ilimle telâfi ediliyor».

Sentetik iptidaî madde istihsalinde, son zamanlarda, bilhassa dokuma elyafı üzerinde de bir çok yeni keşifler meydana gelmiştir. Meselâ bunlardan icat edişi hayli eski olan sun'î ipekle, keşifleri hünüz yeni olan sun'î pamuk, sun'î yün, Jelsofil, (Gelsofil), Nylon gibi sunî elyaf hali hazır dokumacılık endüstrisinde ehemmiyetli mevki almıya başlamışlardır. Bu münasebetle sentetik yün hakkında Lo Duca tarafından

yazılan bir makaleyi hülâsa ederek meraklı okuyucuların nazarına arzetmeyi faydalı buldum.

Muhtelif terkibde bulunan sun'î glütenden ipeğe benzer elyaf çekilebilmesi imkânının mevcudiyeti 1664 tarihindenberi meydana konmuştu. Bunu takibeden tarihlerde Alman âlimleri Kazein (peynir maddesi) menşeli mensucat elyafı istihsali san'atı hakkında imtiyaz almış bulunuyorlardı. Bunlar arasında Todtenhaupt, bu ihtira'ın başı addedilmiştir. Todtenhaupt'ın 20 sene mütemadiyen uğraştığı bu mesai, pratik bir saha bulamadığı için, yalnız bir tecrübe mahiyetinde kalmıştır. Todtenhaupt, tecrübelerinde kazeninin kalevi mahlûlunü kullaniyorduki istimal ettiği bu mahlûl ya pek koyu olduğundan hususî ince hedlerden geçemiyor ve yahutda pek sulu olduğundan ip haline getirilemiyordu. Çekilebilen iplerin tehassürü için Todtenhaupt, alkol ve kamız kullanıyordu. Bir taraftan maliyet fiyatının yüksek olması diğer taraftan çekilen iplerin biri birine yapışık, sert ve kırılabilir evsafda bulunması dolayısile istihsal edilen madde mensucatta kullanılmıya salih olmadığından Todtenhaupt'ın mesaisi istikbalsiz ve ancak bir laburatuvar mesaisi halinde kalmıya mahkûm olmuştur.

Antonio Ferretti, bilâhara, Lanital istihsali mes'elesinin teori ve pratik kısımlarını halletmek suretile büyük bir şeref kazandı. Ve bu suretle Lanital (Sentetik yün), gerek haricî ve gerek bünye evsafı itibarile sun'î surette istihsal edilmiş bulunduğundan fennî olarak bu ismi almıya liyakat kazandı.

Latinal istihsalinin birinci safhası :

Kazein istihsali-. Hayvanî kazein haddı zatnda albomin gibi azotlu,uzvi bir proteindirki hayvan sütlerinde ufak habbeikler halinde kolloid bir tabiatta ve aşadaki nisbetlerde bulunur :

İnek	sütünde	%	3
Keçi	"	%	4
Koyun	"	%	6 dır.

Kazein sütlerde kireçle birleşmiş bir halde Fosfokazeinat dö şo halinde bulunur. Saf kazein, kremi alınmış sütün hamızı hal ile muame-

lesile kolaylıkla elde olunur. Bu kazein Plastik maddeler imalinde ve meselâ Galalithe (Formolla muamele edilerek), Cornalithe ve Lactite (Boarakslı ve mermerli) ve nihayet kâğıt ve kola imalinde kullanılır.

Ferretti, albominoit gurubundan bir Scléro-protein olan tabiî yünün mühim bir kısmını teşkil eden ve boynuz terkibinde bir madde olan Karatin ile hayvanî kazein terkibi arasındaki yakınlığı nazarı itibara alarak, kazeinden yüne benzer bir ip elde edilmesinin imkânına kani oldu. Bu suretle kazein terkibi ile tabiî yün terkibi arasındaki yakın benzerlikler tesbit edilerek biribirine nazaran hamızı veya bazik tehalüfler halledilmek suretile kazeinin ip haline getirilmesi imkânı elde edildi.

Ticarette bulunan ve kremi alınmış sütteki kazein nesiş elyafı imâl etmek üzere istenilen evsafı haiz değildir. Bunun içindir ki nesiş elyafı elde etmek üzere kazeinin hususî bir surette istihzarı icabeder. Sıcakta hamız tesirile elde olunan kazain ancak binde 1-1,5 yağı ihtiva eder. Bu kazein evvelâ kurutulur ve bilâhara büyük fuçılarda mütecanis bir mahlul halinde eritilir. Bu mahsul bir kemâl (olgunlaşma) devresi geçirdikdikten sonra ip halinde haddeden çekilmek üzere hazırlanmış olur. Kazeinlerin haddeden geçmek üzere hazırlanma ameliyesi henüz bir sır halindedir. Mamafih parakazeinden mada diğer bütün kazeinlerin kaleviyatda hal oldukları çoktanberi bilinmektedir. Kazeinin hazırlanmasında, en kuvvetlisinden en hafifine kadar bütün kalevilerin her hangi birisi - miktar kesafet, kemel devresi hususî mütalâa edilerek - kazeini mustahlebi kıvama getirir ve bunu ip halinde çekmiye müsaid kılar.

Lânital istihsalinin ikinci safhası:

Filatür (İp çekme)

Malumdur ki kalevilerde inhilâl eden kazeini her hanbir hamız tahsir edebilir. Mamafih lanital istihsalinde münhal kazeinin tehsirinde hamızdan daha ziyade Formaldehid kullanıldığı tahmin olunmaktadır. Bundan mada tahsir banyosunun sıcaklığı (ki 50 santigradı geçer), elde

edilen ip'ere mukavemet ve yumuşaklık veren reaktifler yine henüz sır halindedir.

İp çekmek üzere hazırlanmış mustahlebi kıvamda bulunan kazein evvelâ delikleri milimetrenin % 2-3 çü kadar kuturda bulunan ve 300 deliği bulunan plâtin haddelerden geçirilir. İpler dakikada 60-100 metre süratle çekilirki busuretle 300 ipin her birisi 15 santim derinliğinde bulunan tahsir banyosunda sananyinin onda biri kadar kalır. Banyodan çıkan her ip müstakil olarak ve tamamile tehassür etmiş bir halde bulunur. Bu suretle elde olunan elyaf arzuya göre istenilen uzunlukta kesilerek elde olunan yün kitlesi hususi yıkamalara tabi tutulur. Ve nihayet kurutulur, didilir. İşte busuretle dokumaya salih olan Lanital elde edilmiş olur.

1 kilogram kazein 1 kilogram Lanital verir. Bu hususda kullanılan formül şudur:

1 Hektolitre süt 4 kilogram yağ ve 3 kilogrâm kazein verir. Bundanda 12 metre kumaş dokunur.

Lanital, şimik ve fizik hassaları itibarile tabiî yünün aynı değilsede çok müşabihidir. Evsaf itibarile yıkanmış ve taraklanmış bir Merinos yününün A kalitesi ayarındadır. Elastikıyyet ve mukavemet bakımından Lanital, yüne benzer. Yakıldığı vakit,tabiî yünde olduğu gibi kömürlü kül bırakır ve yanmış boynuz kokusu verir. Su ve ru tubet tutumu aynidir. Lanital evsaf ve ağırlığından bir şey kaybetmeden kaynar suya mukavemet eder. Bu kaynama 10 saat bile devam etse yine Lanitalin evsafı bozulmaz. Bu hassasından bilistifade Lanital 2 saat kaynama ile yapılan acit ve bikromat boyalarile boyanabilmektedir.

Lanital, tabiî yün gibi bütün boyalara karşı hassasdır. Bundan başka Lanital, boyamada boya maddesile zamandan daha tasarrufludbr. Potas ve sud mahlüllerine karşı tabiî yünden daha mukavimdir. Asitlere karşı gayri hassas olup umumiyetle bütün reaktiflere karsı tabiî yünden daha fazla mukavemet eder. Tabiî yünü tahrip eden güveler Lrnital'e arız olmazlar.

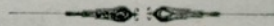
Sentetik yünün istihsal masrafı tabiî yüne nazaran % 40-50 noksandır. Binaenaleyh, sun'i pamuk, vatanı aslısı olan Amerikaya ve İngil-

tereye girip nasıl tabiî pamukla rekabet yapmışsa, sentetik yün de bütün dünya tebiî yün hasılatile rekabete girişmiştir. Son zamanlarda şimali Amerika ile İngiltere dahi sun'i mensucat elyafı olan Rayonne, sun'i pamuk gibi iptidai maddelerden binlerce ton imal etmiye başlamışlardır.

Asıl Lanital' ın istihsali 1935 yılına isabet eder. Teknik ilerleyişlerle Linatiln yakında seriğ bir inkişaf göstereceği şüphesiz görülmektedir.

İngiltere kazeinden sentetik yün istihsalinin gittikce artmakta olduğundan ciddi bir surette endişe etmektedir. İtalyan istihsali günden güne çoğalmakla beraber (hali hazırda 14000 amele çalışmaktadır.) ayni zamanda bu san'at diğer memleketlerde de gittikce ilerlemektedir. Sütün bol olduğu yerlerde İtalyanlar tarafından bir çok fabrikalar kurulmaktadır.

Lanital, son zamanlarda, yünlü kumaşların terkibine % 50-80 nisbetinde karıştırılmaktadır. Bunun içindirki tabiî yün istihsal eden ve tabiî yünlü kumaş imali ileri giden memleketlerde ciddi bir endişe başlamıştır.

Hikâye:

Çocuklarım

Bursa: CELÂL SITKI GÜRLER

Ben çocuklarımı çok severim. Ara sıra onlarla beraber kır gezintileri yaparız. Ilık bir bahar günüde ağılın dar çerçevesine hapsedilen kuzuların yeşil çayırlara doğru koşuşlarını andıran bir sevinçle etrafımda zıplayarak dolaşmalarını seyretmek benim için doyulmaz bir zevk olur. Ben bu zevkın içimi gıcıklıyan neşesi içinde onlarla beraber gülüşür, türküler söylerim. Kır gezilerimizi seyredenler, öğretmenleri kıskanacak kadar bu mesleğin kudsiyetini duyarlar.

Ba mesleğe tapınışım, bu kudsiyeti içimden duyuşumdandır.

Onların bir nüktesi, kafalarına göre bir buluşu beni onlardan daha çok memnun eder. Yersiz ve yolsuz hareketlerine üzülüşüm benim kadar onları da müteessir eder. Biz bu karşılıklı neşe ve teessürler içinde günden güne biribirimize daha çok bağlanır, ve daha sıkı kaynaşırız.

Mektep hayatı ne samimî bir havadır. Bu samimî hava taze ciğerleri, taze havalarla şişirir; taze fikirlere yeni ve olgun düşünceler aşılar. Kör-

pe dimağlar bu taze aşılanan fikirlerin taze dallarile yeşerir, ve meyve veririr. Kırlarda taze bahar kokusuna karşı duyduğumuz iştiyak işte bunun için can alıcıdır.

Bir bahar melteminin ciğerlerimizi doldururcasına bize kadar getirdiği toprak kokulu ıtırlı hava, körpe dimağlara kudret verdiği için mukaddestir.

Güzel bir bahar günü çocuklarımı topladım. Onların bahar hakkındaki tahassüslerini yakalamak için kırlara doğru yollandım. Şehirden uzaklaştık. çocuklarımın kabına sığmayan neşeleri beni sarhoş edercesine sevindiriyordu. Kayalardan geçerken oğlum Yücel ile beraber vaktile yaptığımız bir gezintinin hâtırası kafamda canlandı:

Yağmurlu geçen bir sonbahar akşamı idi. Oğlumun elinden tutarak kırlara doğru gezdirmeğe götürmüştüm. kayalardan sızan yağmur sularını gören oğlum, "baba taşlar ağlıyor„ Demişti. Ve uzun uzun teşların dertlerini benden sormuştu. O zaman iki yaşında bulunan Yücelimin bu buluşu gözlerimi yaşartacak derecede beni sevindirmişti. Kayaların önünden her geçişimde bu sevinci kutlulayan bir dindar gibi oğlumun o hâtırasını saygıyla ihya ederim.

Kayaların önünde çocuklarımı topladım. Hep beraber oğlumun hatırasını yadettik.

Şehrin güzelliğini doya doya seyrederken ufuklara doğru gittikce silinen ve silindikce sislerde kaybolan yollarda düşüncelerimiz birleşti. Yükseklerden bir kartal gururu ile dört tarafa bakındık.

Şehre dönüşümüz, kıra çıkışımızdan daha cansızdı. Birisinde hürriyete kavuşanların kabını parçalıyan neşesi, ötekinde de hürriyeti alınan insanların boynu büküklüğünün haleti ruhiyesi seziliyordu.

Bunları hürriyetle baş başa bırakmak lâzım...

Akşam üstü ilk mütalea zili çaldığı zaman sınıflardaki kitap dolabının önünde bir gürültüdür kopar. İyi kitapların paylaşılamamasından kopan bu gürültü beş dakika kadar sürer.

Sınıfların içinde sükûneti bozan gürültülerden yalnız bu gürültüyü alkışlarım. Bahçenin uzak bir köşesinden, bu gürültüye sahne olan sını-

fın içini seyreder, ve tarif edilmez bir hazla hoşlanırım.

Her kavga bu kadar haklı, ve her gürültü bu kadar mukaddes olsa...

Kırdan dönüşümüzün akşamı idi. Saat altı buçuğa yaklaşıyordu; çocukların kitap dolabına bir iki kitap vermek için tekrar okula uğramıştım. Çocuklar mütaleada sessizce çalışıyorlardı. Bu sessizliğin bana aşıladığı tuhaf bir haleti ruhiye ile ayaklarımın ucuna basarak koridorlardan geçtim. Sınıfımın kapısı önüne geldim. Yürüyüşümden daha sessiz kapıyı açtım, hayret içinde dona kaldım. Bütün sınıf ayakta idi. Gözler öne dikilmiş, başlar iğikti. Hepside ayakta hürmet ve saygı ile bekleşiyorlardı İçeri giremedim. Araladığım sınıf kapısını açtığımdan daha sessiz kapayarak bahçeye yürüdüm.

Aklıma tuhaf tuhaf düşünceler gelmişti:

Acaba çocuklarımdan birisi bir kazaya mı uğramıştı? Yoksa bir çocuğumun babası, veyahut da ölmüştü? Böyle bir şey olsaydı onlarla beraber benim de haber almaklığım lâzımdı. Kafamı altüst eden suallerin hiç birisine bir cevap veremedim. Bahçenin bir kenarından sınıfı seyre koyuldum. Kürsüde bir çocuk vardı, önünde küçük bir saat duruyordu. Sınıf bir anda kürsüdeki çocuğun işaretile hürmetle eğildi, ve herkes yerine oturdu.

Kafamın içindeki düğümleri çözmek için hemen sınıfa koştum küçük Necdete:

— "Ne var oğlum„ diye sordum. Küçük Necdetin gözleri yaşardı sesi titredi, ve önüne bakarak bana:

"Efendim, büyük Atamız öldüğündenberi her perşembe günü saat altı buçukta merasim yapıyoruz. Onun yüksek ruhunu hürmetle selâmlıyoruz. Üç dakika onun maneviyeti önünde Büyük Atamızla baş başa kalıyoruz„ dedi.

Arkadaşlar, bana hak verin ben, çocuklarımı, çocuklarımın Atalarına olan sevgisinden daha çok severim.

Eski Bursa:

Müftü suyu

MÜMTAZ ŞÜKRÜ

« Müftü Suyu » nu şehre indirip Bursanın yarısındaki bir çok çeşmelere akıttıran, şeyhülislâm Kara Çelebi zade Abdülaziz efendidir. Abdülaziz efendi Bursada doğmuştur. (Müftü suyu) denilmesine sebep, Kara Çelebi zadenin müftü, yani şeyhülislâm olması idi.

Kara Çelebi zade, Türklüğe hizmet etmiş asîl bir ailedendi. Büyük babası; Fatih Mehmedin vezirlerinden sadrazam Karamanî Mehmet paşanın kardeşi mevlânâ Hüsamettindir. Mevlânâ Hüsamettinin oğlu Mehmet Hicrî efendi, Kara Çelebi zade Abdülâziz efendinin dedesidir. (Kara Çelebi zade) unvanını (soy adını) alan Mehmet Hicrî efendidir. Babası Kara Yakup ailesine damat olduğu için (Kara Çelebi zade) unvanını almış, ve ondan sonra bütün aile bu adı kullanmıştır. Şair (Nedim) de ana tarafından bu aileye mensuptur.

Mehmet Hicrî efendi oğluna (Kara Çelebi zade Abdülâziz efendinin babası), babasının adı olan (Hüsa-

mettin) adını koymuştur. Hüsamettin efendi Bursadaki çiftliğinde altmış yedi yaşında füceten öldüğü zaman (1007) Kara Çelebi zade altı yaşında, ağabeysi Mehmet efendi de otuz yedi yaşında idi. Kara Çelebi zadeyi ağabeysi okuttu. Medreselerde okuduktan sonra evvelâ Mekke, daha sonra otuz altı yaşında İstanbul kadısı oldu.

İstanbul kadısı iken İstanbulda bir yağ buhranı çıktı. Padişah bunun sebebini sordu. (Kadii İstanbulun narh hususunda olan şiddeti sebeptir) dediler. Padişah bostancıbaşıya derhal bir hattı hümayun göüderdi:

(İstanbul kadısını deryaya çıkarup adalardan birinde boğup deryaya bıraka) [1]

Bostancıbaşı, Abdülâziz efendiyi bir kayığa bindirip Büyük adada boğup cesedini denize atacaktı. Vezir Bayram paşa şefaat etti. Bir af fermanı aldı. Arkasından koşturdu. Kara Çelebi zade boğulmaktan kurtuldu. Kıbrisa sürüldü. Bir sene sonra vükelâ şefaat ettiler, padişah dördüncü Murat affetti. Yine İstanbula geldi.

Dördüncü Muradın ve deli İbrahimin felâketli seneleri Abdülâziz efendide büyük tesirler yapmıştı. 1058 isyanında saraya hücum eden ocak ağalarının ve halkın önüne geçti. Valide sultana (Mahı peyker, Kösem) sert ve ağır sözler söyledi. Dördüncü Mehmedin cülûsundan sonra (1059) Rumeli kadıaskeri oldu. Fakat aynı yıl içinde bayramın sekizinci günü azledildi. (1061) de şeyhülislâm oldu.

Aziz efendi zengin bir adamdı, debdebe ve ihtişamı severdi.

(Naimâ), meşhur tarihinde, bu zatın şahsiyetinden, ve çok meraklı olan hayatından bahsetmekte; (müşahedei cemâli huban ile mütelezziz) olduğunu, ve bunlara giydirdiği hususî elbiseler yüzünden ken-

[1] Naima tarihi c 3 s 248. 272, 275

disine düşmanları tarafından (ta'n), dostlarınca da (su'i-zan) edildiğini uzun uzadiye yazmaktadır.

Uludağ eteklerinden Bursaya müftü suyunu getirip mahallelere dağıtan Kara Çelebi zade Abdülâziz efendi, işte böyle bir adammış..

Kara Çelebi zade (1062) de Bursada ecdadının çiftliğinde ikamete memur edildi. (1068) de rebi-ül-âharın altıncı cuma gecesi alaturka saat beşte Bursada öldü. Deveciler mezarlığına gömüldü.

Kara Çelebi zadenin müftü önünde, simdiki Namazgâh caddesinde muhteşem bir konağı vardı. Bursada hayatının son senelerini hüzün ve melâl içinde, hayır ve hasenat yaparak geçirdi.

Bursadaki en önemli hayrı Müftü suyudur. Uludağ eteklerinden şehre indirttiği bu suyu, şehrin muhtelif mahallerinde yaptırdığı kırk kadar çeşmeye dağıttı, Su, menbaından Müftü önündeki konağına geliyordu. Suyun getirdiği kumlar yolları tıkamasın diye konağında büyük bir havuz, kumluk yaptırmıştı. Suların sürüklediği kumlar bu havuzda birikiyor; şehir içindeki künklere temiz su veriliyordu.

Konağın altında yaptırdığı çeşmede şu kitabe vardı:

Âlemde ab-ı-hayvan ben bildiğim budur bes
Namı cihanı tutmuş zâhir değil nişanı
İskender'i seba siyer teşne gitti âher
Bir katrasın mı buldu keşt eyledi cihanı
Tevfika mazhar ammâ bir ari-fi-ledünî
Ser çeşmesine irdi zulmette buldu ânı
Bu ab-ı-tabı gördü çün farkı yoktur andan
Tarihini dedi bu ma-il-hayat ı râni
1065

Abdal-Mehmet cami'i yanındaki çeşmede:

Şihülislâm aziz-i-âlem
Etti mağmur nice virane
Çok eser etti hüdâ ide kabûl
Hayırdır çün kalacak insane
Kıidı bu abı revan kim hem tâ
Teşneler nuş ide kane kane
Hâti-fi gayb didi tarihin
Nuşı can olsun içen atşane

Öteki çeşmelerin üzerinde de (Eseri Abdülazizülmüfti) yazılıydı. Bütün bu çeşmeler zarif Bursa çinileriyle süslenmişti.

Kara Çelebi zade bu çeş-

melerden ma'da babasının yaptırdığı Setbaşı cami'ini tamir ettirmiş, ve Ulucami avlusunda da bir (Muallimhane) mektep yaptırmıştı.

(1302) de Bursada ticaret mahkemesi reisi iken, Bursalı (Beliğ) in (Güldeste-i Riyaz-ı İrfan) ını Bursa Vilâyeti Matbaasında bastıran Ali bey zade Eşref bey, Güldestenin 153 üncü sahifesinde tahşiye olarak şu malûmatı veriyor:

«Muallimhane-i mezkûr cami'i kebiri şerifin garp tarafında vaki minaresinin şimal cihetinde ve ittisalinde ve zeminden dört beş ayak merdiven ile çıkulur yükseklikte bina olunmuş, ve cami'i şerifi mezkûrun baş tarafındaki pençeresi derununa nazır bulunmuş bir mektebi feyzi mekseb, ve tahtında çend adet musluğu şamil olan su hazinesi gerçi âbdan tehi ise de üzerinde mahkûken muharrer ebyatı tarihiyeden derunüne bânisi müşarünileyh (Abdülâziz) efendi merhumun (Bursa) şehrinde taraf taraf cereyanına muvaffak olduğu (Müftü suyu) dinmekle arîf ve meşhur âbı lezizin carî olduğu muhakkak idi. Bihikmetillâhi teâlâ (1271) senei seniyei hicriye mahı cemaziyel ahiresinin on birinci ve (1854) senei milâdîsi şubatının dokuzuncu çarşamba günü saat dokuz raddelerinde (Bursa) da vuku bulan hareketi arzdan mektebi mezkûr dahi münhedim ve çeşmeler dahi mahvü mün-adim olmuştur.»

Bu muallimhaneden ma'da Ulucamiye sofalar da yaptırmıştır. Şair Naci:

"İki safa eyledi müftü efendi camiye„

Tarihini yazmıştır. Cami'i kebir yanında çinilerle süslü çeşmenin kitabesini kendisi yazmıştır:

Abd i âsi Azizi miskinin
Eşk-i- çeşmile geldi şehre bu su
Nice su ab-ı Kevser ayağıdır
Pâk ve bârid ve leziz ve anber bu
Şehir içi çeşmelerle zeyn oldu
Halkı sîrab eyledu her sû
Umarım ruh-ı vâkıfı ide yâd
Nuş idüb eyleyenler anda vüzû
Hatifi kudsî didi tarihin
Bâd rahmet beruhu vâkıfı - o
1065

Güldestenin 323üncü sahifesindeki meşruhatdan öğrendiğimize göre Müftü suyu (güm güm) denilen mesirenin üst tarafındaki menba'dan kendi konağına, yanındaki çeşmeye, Setbaşında babasının yaptırdığı cami önündeki büyük çeşmeye getirilmiş, ve oradan kol kol ayrılmıştır. Ayrılan kollar şunlardı :

1 — Atpazarı hamamına Ali mest türbesi yanına

2 — Kayan cami'inden Demirtaş mahallesi altındaki servili bahçeye

3 — Aptal Mehmet türbesi yanından şehir altına

4 — Tayahatun mahallesinden Ulufeli çınar yanındaki ulu yola

5 — Ulucamideki muallimhaneden Çatal fırına ve Yeniyer mezarlığına

6 — İncirli mahallesinde Şerefzade dergâhına.

Bu kollarda kırk kadar çeşme vardı. Bu çeşmeler kâmilen Bursa çinilerile süslenmişti.

Nazik Aptullah efendi bu su için şu tarihi söylemiş:

Hazireti müfti-i- kesirül-cud
Eyledi Bursa şehrini ihya
Buldu bir ayn-ı- safî kim şehre
Câbeca kevser eyledi icra
Mecli-si- hâsı içre tarihin
Cüstücu itti fırka-i- nüdema
Aynı hay-rül-Aziz didim ben
Kendisi didi hayır câri-i-mâ
1050

Tarihte Bursa sanatları

— 2 —

MÜMTAZ ŞÜKRÜ EĞİLMEZ

Zaman biraz daha yürümüş... (Suret) ler de her iki tarafı tatmine kâfi gelmemiş olacak ki bu (Suret)ler daha kuvvetli, daha teminatlı, daha sağlam olsun diye Mahkemei Şer'iye sicillerine kaydedilmeğe başlanmış; mahkemei şer'iyeden alınan sicil suretlerine de (Hüccet) demişler..

Artık o eski güzel (esnaf teşkilâtı) nın sıkı durum ve tutumu tarihe karışmış. Ustalıklar; sanattan yetişme, çırak ve kalfalık devrelerini atlayarak usta olmuş ustaların elinden çıkarak türedilerin, mütegallibenin eline geçmeğe başlamış.. Bunlara (gedik) adı verilmiş..

Dilimizde darbı mesel haline gelmiş olan (gedik, Tunus gediği) bu devirlerin mahsulüdür.

Öyle zamanlar olmuş ki: her hangi bir ağa, bey, paşa. o sanattan yetişmek şöyle dursun müddet ömründe bir kerecik olsnn gidip görmediği her hangi bir memleketteki, hiç bilmediği ve hattâ eserini bile görmediği her hangi bir sanat veya ticaret (ustalık - gedik)leri sahibi olmuş . İs-

tanbulda oturan bir paşanın Tunus'da gedik sahibi olması gibi...

İşin en garip ve gülünç tarafı devletin de malî müzayaka ve buhranlar yüzünden bu ceryana kapılması, (gedik) lerden istifade etmeğe kalkmasıdır.

Osmanlı tarihi birinci Süleymandan itibaren malî buhranlar, (akça) dertlerile doludur. Sarayın israfatına, paşaların, beylerin, ağaların çalıp çırpmalarına devletin varidatı yetişmemeğe başlayınca, akçaların ayarlarını bozmakla işe girişen devlet; nihayet (gedik) lere de el uzatmış. Bunlardan alacağı paralarla malî buhranları kısmen telâfiye çalışmıştır.

Enfiye, tütün, kahve, rakı, şarap, konyak gibi mükeyyifat satanlarla sarraf, simkeş, tabip ve eczacılar gediklerini maliye nezareti baş muhasebesine; meyhane ve şaraphane gediklerini de tıbbiye mektebine vermiş... Bu gedikler için baş muhasebeden verilen suretlere de (kuyruklu) demişler... Elhak! güzel bir ad bulmuşlar..

(Kuyruklu) dan sonra da (nizamlı) çıkmış..

Akçaların ayarları bozula bozula öyle bir hale gelmiş ki evkaf hademelerine verilen akçalar, ayarları bozuk; ve bittabi o nisbette kıymetleri, iştira kabiliyetleri de düşük olduğu için bu adamları besleyememeğe başlamış: Devlet, bu durumlar karşısında yine gediklere başvurmuş; Rehin, ikraz, istikraz devr ve ferağ olunca gedikleri (o eski güzelim ustalıkları) birer birer evkafa almağa başlamış; evelce (sırf mülk) olan (ustalık = gedik) ler bu suretle evkafa geçmeğe başlamış; böyle vakıf gedikler için verilen suretlere de (nizamlı) demişler..

(Nizamlı) denilmesine sebep: fazla rağbet bulsun da evkafa varidat olsun düşüncesile bu gediklere padişah fermanile bazı imtiyazlar verilmesi imiş..

Devrin maskaralığına bakın ki; gedikler balıkçı kayıklarına kadar teşmil edilmiş; ve her hangi bir gözdeye ve ya mütegallibeye, türediye ihsan olunmuş...

Nihayet öyle bir hale gelmiş ki: İlk kuruluşundan bam başka, fena, zararlı, berbat ve feci; içinden çıkılmaz bir hâl almış.. Ve 1277 yılında

bir fermanla lâğvedilerek tarihe karışmış gitmiş...

Osmanlı imparatorluğunun akıbeti de bu yıllardan daha çok evelden taayyün etmişti..

* * *

İpek ve İpekçilik

Daha Bizanslılar zamanında da Bursada koza yetiştiriliyor, ipek yapılıyordu. Bu zamanlara ait malûmat hemen yok gibiyse de o vakitler Bursada büyük bir kozacılık ve ipekçilik olmadığı muhakkaktır.

Bursada kozacılık ve ipekçiliğin, ipek sanayiinin büyüyüp genişlemesi, Bursanın Türkler tarafından zaptından sonra olmuştur.

Koza ve ipek, bilindiği gibi, milâttan üç bin yıl önce, yani bundan t a k r i b e n beş bin yıl evel, Çin ormanlarında rast gele bulunmuştur. Öteki haşereler gibi, Çin ormanlarında bulunan ipek böceklerinin yaptığı kozaları Çinliler görmüşler ve bundan ipek çıkararak kumaşlar yapmağa başlamışlardır. Çinliler, ipekçiliğin memleketlerinden dışarı çıkmamasına son derece dikkat ederlerdi. Dışarıya tohum ve koza çıkartmazlardı. Çıkarmağa teşebbüs edenler öldürülürdü. Bu yüzden ipek asırlarca yalnız bir Çin matai olarak kalmıştır.

Kozayı Çinden çıkarıp bütün dünyaya yayan Türkler olmuştur.

Koza tohumu İstanbula milâdın 552 inci yılında; yani Çinde bulunduktan 3500 yıl sonra gelmiştir. O vakte kadar koza ve ipek Çin ve Türkistana inhisar ediyordu.

Milâdın 552 inci yılında Biyans imparatoru olan (Jüstinyanüs) ün Türkistana seyyah kıyafetinde gönderdiği üç İranlı papas; ellerinde bulunan içi boş kamış âsalarının içinde, saklı olarak, İstanbula tohum getirmişler ve kozacılığın yayılmasına sebep olmuşlardır.

Bursaya da koza o vakit gelmiştir. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi, Bizans zamanında Bursada kozacılık ve ipekçilik mahdut, basit ve iptidaî bir halde kalmıştır.

Bursada ipekçiliğin en mesut en kutsal devri; Bursanın Türkler tarafından zaptından sonra başlamıştır. İpeği keşfe den ve bütün dünyaya yayan Türkler Bursayı aldıktan sonra; Bursada da en nefis ve mütekâmil

kumaşlarını yapmışlar, bütün dünyanın rağbet ve tehalükünü celbetmişlerdir.

O vakitler ipekleri el ve ayak mancınıklarında çekerlerdi. Böyle buharlı ipek fabrikaları yoktu. Bursada buharlı ilk ipek fabrikası 1845 yılında (Falkenstein) adında bir İsviçreli tarafından kurulmuştur. Bu fabrikanın şimdiki Zafer meydanında, İtfaiye parkının olduğu yerde açıldığını Nis'te ölen fabrikatör (Brot) söylemişti.

Elestikiyet, mukavemet, metanet ve kalite bakımından dünyanın en iyi koza ve ipeğini yetiştiren Bursanın koza ipek ve kumaşları çok büyük rağbette idi.

Dünyanın en mühim ipek piyasaları merkezi olan (Milano) ve (Liyon) da Bursa ipekleri tehlükle kapışılırdı.

O vakitler Bursada dokunan başlıca kumaşlar:

Kemha, Gülistanlı kemha Seraser' Zerbfet, Arşın, Dip Şip, Dimi, Kutnu, Şeştari, Çekme Hakir Canfes, Kadife, Altunlu kadife, Sırmalı kadife, Gümüşlü kadife, Çiçekli kadife, Döşemelik kadife, Çatma, Futa, Âbâni, Ketfiye, Tafta, Yiyit tafta, Bogası, Alaca, Peştamal, Hamam takımları Gömlek ve çamaşırlık ipekliler, Bürümcük ve daha bugün isimlerini bile bilmediğimiz bir çsk kumaşlar...

Muhterem üstadımız Kâmil Kepecioğlunun irşadila, bu kumaşların bir kolleksiyonunu vücuda getirmek için yaptığımız teşebbüs ve araştırmalar maalesef tam bir muvaffakiyet verememiştir. Bir çok yangın ve zelzele geçiren Bursamızda, en eski ailelerde de bunlardan ufak bir nümune bile kalmamıştır.

Günlerce, haftalarca mesaiden sonra elde edebildiğimiz sekiz on çeşit eski kumaş nümuneleri Halkevimize teslim edilmiştir. Bu kumaşlardan ufak bir koleksiyonun ne büyük bir kısmet ve ehemmiyeti olduğunu söylemek bile fazladır. [*]

Kumaşçılık ve Dokumacılık

İstanbul (Payitaht) olduktan sonra kumaş sanayii İstanbulda da başlamıştı. İstanbulda dokunan kumaşlar Seraser, Şahnîk, Zerbeft ve İpek

[*] Orta mektep resim öğretmeni bay Kenan, son günlerde bir çok çeşitler elde etmiş; güzel ve kıymetli bir albüm vücude getirmiştir.

kumaştı [*]. Kumaşlara mirî damgalar vurulurdu. Damgasız kumaşlar satılmamasına müfettişler nezaret ederlerdi. İbrişimler yalınkat yaptırılmazdı. Kumaşların sağlam olması için dört ve altı kat yaptırılırdı. Mamafih bütün imparatorluğun ipekli kumaş ihtiyacını Bursa temin ediyordu. Sarayın bütün kumaşları Bursada dokunurdu. Padişah ve Vezir sarayları nefis Bursa kumaşlariyle süslenir, döşenir; padişahlar, vezirler, ağalar, beyler kâmilen Bursa kumaşları giyerlerdi.

Bugün Topkapı sarayında gördüğümüz padişah kaftanlarının, elbiselerinin önemli bir kısmı Bursa kumaşlarıdır.

Bursada, geçen yazılarımızda yazdığımız kumaşlardan maada her çeşit çamaşırlık, feracelik, çarşaflık kumaşlar; örtü, mendil, çorap; para, mühür keseleri, cüz keseleri, gaytan, saçak, düğme, oyalar yapılırdı. Bunlar birer sanat bediasıydı.

Ordunun bütün ihtiyacını Bursa temin ediyordu; çadırlar, donanmanın yelken bezleri, askerin yiyeceği her nevi malzeme, bayraklar, keçeler hep Bursada yapılıyordu. Bursa; geceli gündüzlü çalışmış, dokumacılığın her kısım ve şubesinde çok nefis eserler yaratmıştır.

Yavuz Selim ve Kanunî diye anılan Süleymanın açtıkları seferlerle İranla yapılan muharebeler Bursa sanayii üzerinde fena tesirler yapmıştır.

1586 yılında Bursada yalnız ipekli kumaş dokuyan 411 tezgâh varken açılan seferlerden ve harplerden sonra 26 tezgâh kaldığı mahkemei şer'iye sicillerinin tetkikinden anlaşılmaktadır.

Dünyanın en iyi kadifelerini dokuyan Bursa kadifeciliği de git gide küçülmeğe başlamış; 1887 yılında 32 tezgâha inmiş; sonraları büsbütün tarihe karışmış, gitmiştir.

Yine sicillerden öğrendiğimize göre 1887 yılından evel Bursada senede bir buçuk milyon liralık ipekli kumaş dokunurken 1887 yılında altmış bin liraya düşmüştür.

* * *

Fransada çıkarak. Fransa koza rekoltesinin (26) milyon kilodan (5) milyon kiloya

[*] Sokollu : Ahmet Refik 174

düşmesine sebep olan (Kara taban) hastalığı Bursaya da gelmiş ve bu hastalık yüzünden Bursa kozacılığı büsbütün yok olmak derecesine düşmüştür. O vakit Bursa ve civarında yüz elli bin dönüm kadar dut bahçeleri kesilmiş, köklenmiş, yakılmıştır.

Fransız âlimi (Pastör) bu hastalığın ilâcını bulduktan otuz sene kadar sonra Bursada da Tohum Mektebi açılarak kozacılık yeniden ilerlemeğe, büyümeğe baslamışsa da eski kumaşlar tarihe karışmış gitmiştır.

Evelce Bursanın çıkardığı koza ve ipekler Bursada dokunurken, sonları koza ve ipekler ham madde olarak İtalyaya ve Fransaya gönderilmeğe başlanmıştır.

Mülga ticaret ve ziraat nezareti İstatistik müdürlüğünün neşretmiş olduğu cedvellere göre 1913 yılında yani Umumî Harp arifesinde Bursa ve havalisinde 3,948,223 kilo koza istihsal edilmiştir. 1923 yılında yani Yunan işgalinden sonra bu rekolte 495,443 kiloya düşmüştü.

Cumhuriyetten sonra bu kutsal ürün her sene 100-200 bin kiloluk bir fazlalık göstererek bir buçuk milyon kiloya erişmiştir. Bir kaç yıl sonra umumî harpten evelki rekolteye erişerek geçeceğimiz muhakkaktır.

Bugün bütün Türkiye ipekli kumaş ihtiyacı kâmilen dahilde temin edilmektedir. Bursa ve İstanbulda (900) kadar otomatik tezgâh çalışmaktadır. Yeni Cumhuriyet nizamlariyle disiplin altına alınan ipekli kumaş sanayiimiz günden güne büyük terakkiler ve tekâmüller gostermektedir.

Pek yakın bir atide bütün medeniyet dünyasında nefis kumaşlarımızın yine eski rağbet ve revacı bulacağı ümidi kuvvetlidir.

Pamuklu dokuma, boyacılık mumculuk, kâğıt kalem mürekkep

İpekli kumaş sanayiinden maada pamnklu kumaş dokumacılığı da Bursada büyük terakkiler göstermiştir. Bursa ipekli kumaşları kadar, Bursa pamuklu dokumacılığının da ünlü, ve önemli bir mazisi vardır.

Eskiden Bursada her türlü pamuklular dokunurdu.

Bunların başlıcaları:

Havlular, hamam takımları peştamallar, futalar, yaygılar, perdelik, döşemelikler, yatak, yorgan çarşafları, peşkirler, çatmalar, atkılar, v. s dir.

Bunlardan başka çok nefis birer san'at eseri olan işlemeli seccadeler, abalar, keçeler, arakıyeler, tiftik mamulâtı Bursanın san'at tarihinde büyük yerler tutmaktadır.

Boyacılık :

Diğer san'atlarla beraber boyacılık da Bursade pek ilerlemişti. Boyacılar; Fidan hanının batısındaki Vakıf hanında (şimdiki Ticaret Odası binasının bulunduğu Katır hanı yeri) toplu bir halde idiler. Boyacılar çarşısı burası idi. Bu çarşıdan maada, bugün Vilâyet Matbaası binasının olduğu sokakta da boyacılar vardı. Bunlar Alboyacılar idi. Ordunun donanmanın kullandıkları bayrakları boyarlardı. Evvelce bayraklık kumaşlar Alaşehir ve Nazillide dokunur, boyanır, yapılırdı. Alaşehrin eflâdisi meşhurdu. Bursa sanayii büyüyüp genişledikten sonra bayrak ve bayrakcılık da Bursaya intikal etmişti. Kumaşı Bursada dokunur, boyası Bursada yapılır, Bursada dikilirdi. Bu esnaf da diğer esnaflar gibi Yiğitbaşı ve Kethudanın nezaret ve murakabesi altında çalışırlardı.

Bu boyahanelerde bugün terkiplerini bilmediğimiz sâbit ve nefis boyalar yapılır ve her çeşit emtia boyanırdı. Bu, solmaz, rengini atmaz, nefis ve sâbit boyalar, Bursa ustalarının ellerinden çıkardı. Bugün edinebildiğimiz malûmat bu boyaların bir kısmının nebatî (Kök ve Ot), bir kısmınında madenî olduğundan ibarettir. Asırlarca dayanan, solmayan rengini değiştirmeyen bu nefis boyaların nasıl terkip edildiği nasıl yapıldığı henüz bulunamamıştır.

Bu gün eşleri yapılamayan eski nefis çinilerimizin yapılma ve boyanmasının bilinmemesi, eski eserlerin tamirinde büyük müşküller çıkarmaktadır. Bu boyacılık sırrı tarihe gömülüp gittikten sonra yapılan çinilerin bir kaç sene için de nasıl sırıtıp kaldığını görmekteyiz.

Kimyacılıkta o kadar ilerlemiş olan Almanların bu boyaların terkibini aramakta olduğu işitilmektedir. bir takım otlardan köklerden, toprak ve madenden yapılan bu bo-

yaların yapılış şekli, terkip ve miktarları hakkında mahkeme sicilleri, yazma kitaplar risaleler gibi eski eserlerden ip uçları elde edile bilmesi ihtimali çok kuvvetlidir.

Silâhçılık, bıçakçılık:

Kahraman ve asker Türk milleti öteden beri silâha lâyık olduğu kıymet ve ehemmiyeti vermiştir. Türklere merkez olan Bursada silâhçılık ve bıçakçılık da büyük bir inkişaf göstermiştir. Türk yiğitlerinin savaşlarda kullandıkları silâhların önemli bir kısmı Bursada yapılırdı. Kılınçlar, yatağanlar, palalar, bıçaklar, hançerler, kamalar, baltalar, teberler, topuzlar, mızraklar, lobutlar, gürzler kalkanlar, oklar,.. Ve (tirkeş) denilen okluklar, sapanlar.. Bursa ustalarının ellerinden çıkardı. Ateşli silâhların icadından, daha doğrusu Türkiyeye gelmesinden sonra da her nev'i tüfenkler, tabancalar da Bursada yapılmış ve bunlar gümüş, sedef, hattâ altun çiçekler, oyalar, kakmalarla süslenmiştir. Bu ecdat yadigârlarından evlerimizde müzelerimizde bir çok çeşit bedialar vardır.

Silâhçılıkla beraber barutçuluk da Bursa san'at tarihinde büyük bir yer işgal eder. Göherçile ve kükürtten yapılan Bursa barutları o vakit pek meşhurdu. Yıldırımdaki baruthane ordunun ve donanmanın barutunu temin ediyordu. Eski mahkeme sicillerinde bunlara aid mütead dit kayıtlar bulunmaktadır.

Mumculuk:

Bursanın mumları pek meşhurdu. Bunlar her çeşit ve her renkte yapılır. Kayıklarla Mudanyadan İstanbula gönderilirdi. Camilerin, türbelerin sarayların, konakların cicili bicili, nefis şekillerdeki rengârenk mumları Bursada yapılırdı. Yandığı vakit güzel kokular saçan Bursa mumları büyük râğbet görmekte idi. Lâmbanın taammümünden sonra mumculuk yavaş yavaş gerilemiş, sönmüş. Nihayet tarihe karışmış gitmiştir.

Kâğıt, kalem, mürekkep:

Bursada Cilimboz deresindeki ve Yalovadaki kâathanelerde pek nefis kâatlar yapıldığını yine mahkeme sicillerinden öğreniyoruz. Bu kâathaneler hakkında Bursaya

gönderilmiş müteaddit fermanlar ve hükümler vardır.

Bugün; eski yazılan eserlerde parlaklık ve güzelliğine sâbitliğine, renklerine hayran olduğumuz mürekkepler; Türk mürekkepleri de Bursada yapılıyordu. Tarihsel araştırmalar ilerledikçe bunlar hakkında bir çok şeyler öğreneceğimiz şüphesizdir.

*
* *

Camcılık—Toprak ve deri işleri—Mutaflık—Demircilik, arabacılık — gülcülük, gülyağcılık—ıtriyatçılık.

Camcılık :

Nefis Türk eserlerini; camileri, türbeleri, sarayları, kârvansarayları, hanları, konakları, evleri süsliyen renkârenk pençere camları; şişeler, fağfuriler, fincanlar Bursada yapılırdı. Bursada bunları yapan ,yüz kadar (ustalık) dükân ve imalâthane vardı.

Dünyanın makineleşmesi, Avrupa cam fabrikalarının rekabeti imparatorluğun çürüyüp çökmesi, padişahların ecnebilere verdikleri imtiyazlar (kapitülasyonlar) yüzünden bu güzel sanatımız da tarihe karışmış gitmiştir.

Toprak işleri:

Temenyede kerpiç ve desti, çanak, çömlek imalâthaneleri; Kiremitçi mahallesinde de tuğla ve kiremit ocakları olduğunu ve buralarda güzel ve sanatkârane eserler yapıldığını yine sicillerden öğrenmekteyiz.

Deri işleri:

Bursa tabakhaneleri pek meşhurdur. Bu tabakhanelerde her çeşit ve renkte her türlü deri işlenirdi. Ordunun ihtiyacını Bursa tabakhaneleri temin ederdi. Yakın zamanlara, bu güne kadar, bu mühim mevkiini korumağa çalışan Bursa tabakhaneleri, makineleşmemek, asrileşmemek yüzünden eski mevki ve ehemmiyetini kaybetmiştir.

Bursanın önemli debagat sanatı Bursada saraçlık sanatının da ilerlemesine sebep olmuştur. Kalabalık bir esnaf olan Bursa saraçlarının yaptıkları silâhlıklar, kınlar, hurçlar ve her türlü deri işleri memleketin her tarafında büyük bir rağbet ve revaç görürdü.

Bursa tabakhanelerinin çıkardığı derileri kâmilen Bursa saraçları ve dikicileri işlerdi. Dikiciler çok kalabalık bir

esnaftı. Bunlar çedik, pabuç, mest, lapçın, yomeni ve saire yaparlardı. Tabaklarla dikiciler arasında sıkı bir tesanüt ve birlik vardı. Tabakhaneler civarında Tahtakalede toplu bir halde çalışan bu kalabalık esnaf halkın ve ordunun ihtiyaçlarını temin ederlerdi.

Mutaflık:

Mutaflık Bursanın eski ve önemli bir san'atıdır. Yem torbaları, çullar, kolanlar, yularlar, kıl ipler v. s. yapan mutaflar da Bursanın kalabalık ve en önde gelen esnafıydı. Ordunun bütün ihtiyacı Bursa mutaflarının elinden ve tezgâhından çıkardı.

Osmanlı eğerleri malzemesi; oyuncaklı ve san'atkârane kıl ve yün işleri Bursa ustalarının ve işçilerinin eserleridir.

İstanbul alındıktan sonra da Bursa mutaflığı kıymet ve önemini kaybetmemiş; bilâkis imparatorluk genişledikçe, ordu büyüdükçe bu san'at da büyümüş, genişlemiş, ilerlemiştir.

Geçmişteki bu büyük çarşıyı ve önemli san'atı bugün bize hatırlatan ufak bir kaç dükân kalmıştır.

Demircilik, arabacılık:

Demircilik ve araba yapıcılığı Bursamızın eski bir san'atıdır. Bursada zarif şekillerde yapılan ve boyanan arabalar, bir tren katarı gibi, arka arkaya bağlanarak Anadoluya, Iraka, Suriyeye; her tarafa gönderilirdi. Yakın zamanlara kadar ravaç ve rağbetini kaybetmemiş olan arabacılığımızın iş ve ticaret genişliğini yaşlılarımız pek âlâ hatırlarlar.

Bursada yapılan zarif faytonlar Anadolunun her tarafına ve İstanbula gönderilirdi.

Haydarpaşa Eskişehir demiryolu yapılmadan evel Anadolunun bütün sevkiyatı Burdan yapılırdı. O vakitler Bursa Anadolunun kapısı idi. İstanbula mal Bursa yolile gönderilir, Anadoluya sevkedilecek mallar Bursaya gelirdi. Bursanın bir ticaret yolu, bir kapı olması, Bursa arabacılığının büyümesine çok büyük tesirler yapmıştır. Yüzlerce araba imalâthanesi geceli gündüzlü çalışır, yaptığı arabaları her tarafa gönderirdi.

Aarabalar onar onar katar yapılır, bir kervan gibi gonderilirdi. Bunlar günlerce,

haftalarca giderler uğradıkları yerlerde arabaları satarak hayvanlarile Bursaya dönerlerdi.

Silâhcılık, arabacılık, ve diğer demir kullanan sanatlar Bursada demirciliğin de ilerlemesine sebep olmuştur.

Yüzlerce demirci dükkânı geceli gündüzlü çalışarak ihtiyacı karşılamağa gayret ederdi. Bursada demircilik de çok ileride bir san'attı. Demirhanelerde her türlü demir işleri yapılır, büyük dökümler dökülürdü.

Gülcülük, gülyağcılık, ıtrıyatcılık:

Cennetlerden nişan veren bu güzel Bursamızın dört yanı gül bahçelerile çevrilmişti. Hemen hemen her evdeki gül yağı kazanlarında gül yağı çıkarılır ve bundan ıtrıyat ve sebun yapılırdı.

Bakımsızlık, harpler, Avrupa rekabeti v. s. yüzünden bu güzel san'at bugün tarihe karışmış gibidir.

Pr. Pierre Belon'un "1517-1564 de Bursada gülcülük ve ipekçilik„ adli bir eseri Halkevi kütüphanemizdedir.

***

Darphane, simkeşler, gümüş işleri

Orhan bey, Bursayı aldığı zaman geçen para (Akçe) idi. İlk (Akçei osmani) yi 727 yılında yağni cülusunun ilk senesinde, bastırdı. Akçenin vezni beş kırat, kutru 18 milimetre idi. Yüzüne bir murabba çizilmişti; Murabbaın ortasında (Lâilâhe illâllah Muhammed resulullah) dört dıl'ının dışında da (Ebubekir, Ömer, Osman, Ali) yazılıydı. Arka yüzünde de, dört köşeli yıldız biçiminde bir çizgi vardı. Ortasında (Fi duribe Orhan bin Osman Bursa) yazılıydı. Bu yazı eski Arap harflerile tuhaf bir imlâ ile yazılmıştı. Orhan (Erhan) gibi (Bursa) da (Bersa) gibi yazılmıştı. Yıldızın dört dıl'ının dışına tarih konulmuştu:

(Sene sebğa işrin ve sebğa mie 727).

Orhan beyin bastırdığı sikkeler üzerinde ismi, Arap harflerile muntazam bir şekilde yazılmıştı. Ekserisi (Lıkhan) tarzında idi. Bu eski Arap harflerinden (Elif, vav ve rı) nın bir arada bitişik olarak yazılmasından ileri geliyordu. (Bursa) da (Be, rı, sin, elif) ile yazılıyordu. Ak-

çelerin ekserisi altı kırat veznində daha doğrusu bir miskalın dörtte biri ağırlığında idi.

O vakitlerde, gümüş az, altun ise pek azdı. Orhan bey, sikke bastırmadan evel, kardeşi (Alâeddin, Ali) bey ile konuştu. Bir meclis topladı. Bu mecliste Süleyman bey ile Murat bey de hazır bulundu. [1] Basılacak sikkelerin mıskalın dörtte biri ağırlığında ve yüzde doksan ayarında bulanmasına karar verildi. İlk Osmanlı sikkeleri (paraları) Bursada basılmıştır. Orhanın bastırdığı bu ilk sikkeden sonra Bursada daha pek çok paralar basılmıştır. O zamanlar Osmanlı hükümdarlarına (Sultan) denilmediği halde Orhan bey Selçuk devletini dirilteceğini ilân ve (Mogol tahakkümünde kalmış ahalii masumei Etrakin kulûbunu celb) için, ayrıca bastırdığı paralarına, (Essultanülağzam) (Essultanülağdel) yazdırmıştı [2]. Bütün bu sikkeler, akçeler hep Bursada basılmıştı. Mamafi sikke yalnız Bursada basılmazdı. Diğer fethedilen yerlerde de akçe basılıyordu. Orhan beyin oğlu Süleyman beyin İpsalada bastırdığı sikkenin üzerinde (Duribe İpsala sene 720) yazılıydı. Evliya Çelebi bu sikkeyi gördüğünü söylüyor [1].

Bursa alındığı zaman ilk kurulan müesseseler arasında darphane vardı. Darphane Hisar içinde idi. Darphanenin İsa bey imareti yanında bu adla anılan mahallede yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Darphane iki kısımdan ibaretti. Yahut diğer bir deyişle iki darphane vardı. Birinde gümüş pul haline getirilir, ötekinde para olarak basılırdı.

Bursa darphanesinde gümüş parçalar eritilerek pul haline getirildiği gibi; Bursa civarında işletilen gümüş madenlerden çıkarılan gümüşler de Bursa darphanelerine gönderilirdi. Bu gümüş madenlerinin en önemlileri (Kite), (İnegöl), (Uludağ) madenleriydi.

Bu madenler iltizama verilir; sıkı bir mürakabe ve nezaret altında çıkarılan gümüşler darphaneye gönderilirdi. Bu madenlerin mürakabe ve nezaretine, inzibat ve intizamına Bursa kadısı memur idi.

Evkaf mahzenindeki mahkeme sicillerinde bu maden-

[1] Hayrullah tarihi cilt 3 sahife 65

[2] Ali bey, Osmanlı İmparatorluğunun ilk sikkesi.

[1] Evliya Çelebi Cilt I sahife 566

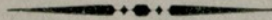
ler ve gümüş mültezimleri, arayıcıları hakkında mütead-dit kayıtlar, hükümler vardır.

Simkeşlere gümüş ve altun darphaneden (Darphane emini) nin nezaret ve mürakabesinde işlenmek üzere verilirdi. (Se-raser) gibi gümüş tellerle iş-lenen kumaşlarda fazla gü-müş sarf ve istihlâk edilme-mesine dikkat edilirdi. (Sera-ser) dokuyan imalâthaneler mahdut ve sıkı bir mürakabe altında idiler. Gümüş; darp-haneden, simkeşlerden, ku-maş imalâthanelerinden çıkıp da mamûl bir hale gelinceye kadar bin bir kontroldan geçerdi.

Simkeşler de sıkı bir mü-rakabe altında idiler. Gümü-şün bir zerresinin bile israf edilmemesine pek ziyade dik-kat edilirdi. Kadının ve (Darp-hane emini) nin pek ziyade ehemiyetle takip ettiği bir es-nafta (Varakcılar) dı. Bunlar tezhip işlerinde, nakkaşlık ve mücellitlikte kullanılan altun ve gümüş varakları hazırlayan üstadlardı. Bu varaklar muay-yen bir kalıba dökülürdü. Süleyman ve ikinci Selim za-manlarında altun varağın des-tesi on beş, gümüş varağın destesi beş altun idi.

Halis altun ve halis gü-müşten tel çekerek sır-ma V. S. yapan simkeşler ve imalâthaneleri, işleri, çalışma tarzları... hakkında mahkeme sicillerinde müteaddit kayıtlar hükümler, fermanlar vardır.

Mahkeme sicilleri tetkikatı ilerledikçe pek önemli ve de-gerli bilgiler elde edileceği ve bugün bilnemiyen birçok hakikatlerin meydana çıkaca-ğı şüphesizdir.

Bursa tarihine aid bir kaç vesika

HİKMET TURHAN
DAĞLIOĞLU

Bu makalemizle Bursanın 12 inci asrı hicriye, ve 18 inci asrı milâdiye aid üç vesikasını neşrediyoruz. Bu vesikalardan iki tanesi Topkapu sarayı arşivinde bulunan vesikalardan, diğer birisi de Başvekâlete bağlı arşiv dairesinin dahiliye kısmında bulunan vesikalardan alınmıştır. Bu üç vesikadan ikisi evkafımıza aid olub diğer birisi de Bursa kumaşçılığına dairdir.

Evkafa ait olan vesikalardan birisi Çelebi Sultan Mehmedin cami, medrese, imaretlerinin evkafına mütevelli olan Mehmet Ağanın 1115/1703 tarihli bir senelik irad ve masraflarının bir blançosudur. Vesikada bu camia muhassas olan evkaf varidatının cem'an yedi züz elli bir bin seksen sekiz akça olduğu anlaşılmaktadır. Bu varidat başlıca şu kaynaklardan temin edilmiştir:

A) Mali müşahereden, yani ecîr ve hizmetkâr makulesini aylıkla tutmaktan,

B) Mali mukataadan,

C) Köyler hasılatından

ve köylerde elde edilen hububat hasılâtından,

D) Cizye malından ve reaya vakfından tahsil olunan ispençeden,

E) Müteferrik emvalden,

Vesikada ismi geçen ispençe vergisi, gayrı müslim tebadan alınan bir nevi baş vergisidir. Yani zamanımızın vergilerinden bir nevi kazanç vergisine tekabül eder. Bu verginin bir adı da (resmi bennâk) dır. Gerek resmi bennâk, ve gerek resmi ispençe, bunlar arazisi olmıyanlardan alınan bir vergi idi. Bennâk kelimesinin farisi veya islâv dilinden alınmış bir kelime olması muhtemeldir.

Tevkiî Abdurrahman Paşa kanunnamesinde; bu resimlerden bennâk müslümanlardan alınan baş akçasıdır. Hıristiyanlardan alınan baş akçasına ispençe derler ki mikdarı 25 akçadır. Bu akça sağir olanlardan alınmaz diye yazılıdır. [1]

Cizye ise beş buçuk asır tahsil olunmuş bir vergidir. Bu vergi müslüman olmıyan nufus üzerine askerlik hizmeti mukabili tarh olunmuş, cüz e diye iki kısımdı. Köprülü Fazıl Paşa zamanında bu vergi üzerinde biraz ıslahat yapılmış, tanzimat sırasında da ayrıca mühim istihaleler geçirmiştir. Bu vergi zenginlerden dörder, orta hallilerden ikişer ve fakirlerden birer şerifi altını olarak alınırdı. Bu paralar cizyedarlar vasıtasiyle tahsil edilirdi.

Bir yük akça yüz bin akçaya tekabül ediyordu. Akça zamanımızın parasiyle aşağı yukarı yüz paraya tekabül eden bir nevi sikke idi. Mamafih akçanın değeri zaman zaman tehalüf eylemiştir. Bu varidatın nerelere sarfedilmiş olduğu vesikada zikredilmiştir. Başlıca sarfedilen yerler ve maddeler şunlardır:

A) İki yük elli dokuz bin yedi yüz kırk akça cami, medrese ve imaret hademeleriyle duagûyanın bir yıllık vazifeleri için,

B) Yüz doksan yedi bin sekiz yüz otuz iki akça imarete alınan mütenevvi zahire bedelleri için,

C) Altmış dört bin dört yüz elli beş akça müderris, talebe ve vakıf hademelerinin ücretleri için,

D) Doksan beş bin altı yüz elli bir akça camiye alı-

---

[1] Millî tetebbüler mecmuası. Sayı 3. Sahife 542-543 (Osmanlı kanunnameleri) makalesinden.

nan balmumu ve kandil yağlariye şamdanların temizlenmesi ve temizlik için alınan paçavralar için,

E) Bunlardan başka zahire getiren arabacılara, vakıf arazinin ıslahına ve türbe ve camiin tamirine, su yollarının yenilenmesine sarfedilmiştir.

Bu suretle bir senelik varidat ile masrafın denk geldiği görülmüş ve mezkûr mütevelli bu suretle ibra edilmiştir. İkinci vesika ise yine Bursada sultan Muradın cami ve imareti vakfının bir senelik irad ve masrafına ait olup mütevelli Hacı Osman Ağanın 1116 yani 1704 tarihli hesabını göstermektedir. Buna göre bu camiye bağlı evkafdan bir senede temin edilen varidat on dört yük seksen yedi bin dört yüz yetmiş beş akçadır. Bu para zamanımızın hesabına göre aşağı yukarı kırk kırk beş bin lira arasındadır. Bu varidatın nerelerden temin edildiği ve nerelere sarfedildiği vesikada etraflıca zikredilmiştir.

Ata yadigârı eserlerin muhafazası için vaktiyle böyle mühim tedbirler alınması, çok yerinde bir hareket olmuş ve böylelikle her biri birer san'at âbidesi olan eserleri muhafaza edilebilmiştir. İkinci vesikada geçen Sultan Murad camii, Muradiyedeki cami olduğunu kaydetmek faydalı olur.

Üçüncü vesika ise Bursa kumaşçılığına aid bir vesika olub arşivde dahiliye vesikaları arasında 1514 numarayı taşımaktadır. Tarihi 1107 senesinin 6-zilkadesine aiddir. Vesikanın mütaleasına göre Bursada dokunan kumaşlardan her sene maktu bir vergi alınmakda ve bu mukataa suretiyle temin edilmektedir. Mukataa demek âşarı miri tarafından birine tahsis olunan ve mukabilinde her sene maktuan alınan para demektir ki cem'i mukataat gelir. Kumaşların nefasetini muhafaza etmek için her kumaş memuru mahsusu tarafından damgalanır ve buna mukabil bir ücret alınırdı. Galiba bu mukataayı üzerine alan adamın varidatına her hangi bir sebeble zarar gelmiş olacak ki Istanbula şikâyette bulunmaktadır. Buna nazaran 17 inci asırda Bursa'da dokunan başlıca kumaş nevileri şunlardır :

Tellihare, hatai, tafte, diba, serenk. Vesikada geçen

bir (resmi müşeddet) vardır ki bu ikinci bir defa alınan bir resmi, yani vergiyi ifade etmektedir. Fakat bu resmin niçin alındığını kat'iyetle bilmiyoruz. Dokunan kumaşlar arasında (sernek) diye bir kumaş adı görülmektedir. Bu kumaşın nasıl bir ipekli kumaş olduğunu kat,iyetle bilmemekle beraber üç renk üzerine yapılmış bir ipekli olduğu tahmin edilebilir.

Arzıhal sahibinin bu dilekçesinin muamele görmüş olduğunu vesika bize göstermektedir. Çünkü arzıhalin altına yazılan derkenarda kumaş damga mukataasının ne şekilde alınması lâzım geldiği tasrih edilmektedir. Bu kumaşlardan bazılarından top başına altmış, bazılarından kırk ve bazılarından da yüz akça resim alındığı gösterilmektedir. Bunun üzerine Sadrazam tarafından divan kaleminden derkenar mucibince Bursa'ya bir hüküm yazılması uygun görülmüşdür. Hüküm her ne kadar Sadrazam tarafından yazılıyorsa da ifade padişah namınadır. Yazılan hüküm vesikada yoktur. Bununla beraber yazılan hüküm, derkenarı tekrar mahiyetinde olduğuna şüphe edilemez.

Bursa kumaşçılığının tarihi seyri hakkında bize kıymetli malûmat veren bu vesika çok mühimdir. Bursa kumaşçılığı hakkında tetkikat yaparken bu gibi vesikalar işimize yarayacak. 15 inci asırdan beri devam eden Bursa kumaşçılığının 18 inci asır ibtidalarına kadar ehemmiyetini muhafaza ettiğini bu vesika bize mükemmel bir surette isbat eylemektedir. [1]

Topkapu sarayı müzesinde Bursa'da imâl edilmiş bir çok nefis parçalar vardır. Bilhassa 16 ıncı asra aid olub ikinci Bayazıd,ın giymiş olduğu teşrifat elbisesi mükemmel bir san'at eseridir. Aynı zamanda Bursa kumaşçılığı bu devirlerde yalnız Türkiye içinde değil, yabancı memleketlerde bile büyük bir şöhret almıştı. Vesikalar bize Polonya Krallarının Bursa'dan kumaş getirmiş olduklarını göstermektedir.

Gerek Bayazid 2 ye aid

[1] Topkapu müzesi müdürü Tahsin Öz Türk kumaşçılığı hakkında kıymetli bir eser hazırlamıştır.

teşrifat elbisesiyle Kanunî sultan Süleymanın ipek elbisesi kendi nev'inden mükemmel, ve Türk işçiliğinin, dokumacılığının en güzel örneğidir. Bilhassa sultan Bayazid'in elbisesi ipek ve altundan sırma ile işlenmis olub esas dokuması zeytin yeşili rengindedir. Servet ve şaşaanın bir nümunesi olub yaprak süsleri gül renginde, soluk yeşil, mavi, kırmızı ve beyazdır. Astarı sarı, saçakları ise nar kırmızısı ipekten yapılmıştır. Düğmeleri harikulâde zarif ve emsalsizdir. Kanunî Süleymanın entarisi ise lâle kırmızısı ve mavi lâle işlemeli olub kısa kolludur, ve ipekten yapılmıştır. Bu her iki kumaş, 1932 de Viyana'da açılan Türk Güzel San'atlar Sergisinde teşhir edilmişdi.

Topkapu sarayı arşivinde Bursa,ya aid bulunan vesikalardan :

Bursa'da vaki Yeşilimaret demekle maruf merhum ve mağfurunleh Çelebi sultan Mehmet han tabeserah hazretlerinin camii şerifi ve medresi lâtifi ve imareti amireleri evkafına sabıka mütevelli olan Mahmut Ağa kullarının 1115 senesi marti iptidasından senei mezbure şubatı ahirine gelince hâlâ görülen bir yıllık irad ve masarifidir ki zikrolunur. Bir senede malî müşaheretten ve malî mukataaden ve kuralarından hasıl olan nukudu malinden ve füruht olunan gılâl bahasından ve darüssaade-tüşşerife hazinesinden istirdat buyrulan cizye malından ve reayayı vakıfdan tahsil olunan ispençeden ve emvali müteferrika mahsulünden cem'an yedi yük elli bir bin seksen sekiz akça makbuzu olub :

Meblâğı mezburdan iki yük elli dokuz bin yedi yüz kırk akçası camii şerif ve medresei lâtif ve imareti âmire huddamınının ve duagûyanın tamamen birerr yıllık vazifeleri için eda olunub ve yüz doksan yedi bin sekiz yüz otuz iki akçası dahi imareti âmireye alınan zahayiri mütenevvia bahalarına eda olunub ve altmış dört bin dört yüz elli beş akçası dahi bermucibi mu'tadı kadîm müderris efendinin ve talebenin ve huddamı vakfın lahim bahalarına eda olunub ve doksan beş bin altı yüz elli bir akçası dahi camii şe-

rife alınan şem'i asel ve kanadil ve boryayisaz ve şemi'dan ve imarete alınan çuval kal'i bahalarına ve mutad üzere müderris efendinin siyamiyesine ve cabiyanı vakfın ihzariyesine ve bazı evkafın zemin mukataasına ve gılâlı vakfı hıfziçin iştira olunan ambar bahasına ve umum vakfiçin bazı evamiri aliye ve hüccet harçlarına ve sair muayyen olan ihracatına sarf ve harç olunub ve yirmi yedi bin iki yüz altmış akçası dahi bermucibi mu'tadı kadîm asiyab ücretine ve kandili füruzanı minare ve gılâli vakfı ambara nakl için arabacıyan ücretlerine vesair mu'tad olan ücurata eda olunub ve otuz dört bin yüz elli akçasın dahi bermucibi hücceti şer'iye camii şerif ve medresei lâtif ve imareti âmire ve türbei münifleri ve hanların kurşunu ve camii şerifin su yolları merammatına harç ve sarfolunub ve yetmiş iki bin akçası dahi beher guruş yüz yirmişer akçadan altı yüz guruş eder avayidi humayun akçası içun darüssade - tüş - şerife hazinesine eda ve teslim olunmağin bu taktirce mütevellii mumaileyh kullarının iradiyle masarifi hisabı beraber geldüğü arz ve ilâm olunur.

Topkapu sarayı arşivinde Bursa'ya aid bulunan vesikalardan :

Burusa'da vaki merhum ve mağfurunlıh Sultan Murad Han sani tâbeserah hazretlerinin camii şerif ve imareti âmireleri evkafına hâlâ mütevelli olan Hacı Osman Ağa kullarının 1116 senesi martı ibtidasından senei mezbura şubatı gayetine gelince görülen bir yıllık muhasebesinin irad ve mesarifıdir ki arz ve ilâm olunur :

Bir senede mali müşaheratden ve mali mukataatdan ve bundan akdem görülen muhasebede derkise zuhur eden akça ile cem'an on dört yük seksen yedi bin dört yüz yetmiş beş akça makbuzu olub meblâğı mezburdan altı yük beş yüz on akçası camii şerif ve medresei münif ve imareti âmireleri huddamlarının ve duagûyanın tamamen bir yıllık ve onar günlük vazifelerine eda olunub üç yük yetmiş iki bin dört yüz akçası dahi imareti âmirelerine alınan zehairi mütenevvia bahalarına ve iki yük

yirmi altı bin beş yüz on akçası dahi camii şerife alınan şemi' ve asel ve kanadil ve buryayısaz ve mısrî bahalarına ve mutad üzere müderris efendinin yaylakıye şair bahalarına ve suhtegânın behariyelerine ve şehri muharremde tabh olunan aşura harçlarına ve fukarai müslimin mevtalarının techiz ve tekfinine ve mali mukataa tahsili için giden cabiyanın harcırahlarına ve sair lâzım ve mühim olan ihracatı muayyenesine harç ve sarf olunub elli yedi bin sekiz yüz altmış akçası dahi mu'tadı kadim üzere müderris efendinin ve talebenin ve huddamı vakfın lahim bahalarına ve on yedi bin sekiz yüz seksen akçası dahi mütad ücurata ve seksen bin yüz seksen beş akçası dahi hücceti şer'iye ve kâtibi vakıf mütevellilerinin müfredat defteri mucibince camii şerifin bazı mahalleri ve su yolları ve medresenin bazı mevazıi merammatına vesair merammata mühtaç olan mahallerin tamir ve termimine harç ve sarf olunub altmış bin akçası dahi mütadı kadim üzere mütevelli kullarının avaidine ve altı bin guruş ki beher guruş yüz yirmişer akçadan yetmiş iki bin akça eder harameyni şerifeyin akçası için darüssaade - tüşşerife hazinesine eda ve teslim olunmağın bu takdirce mumaileyh kullarının iradiyle mesarifi hesabı beraber geldüğü malûmu devletleri oldukta emir ve ferman devletlû sultanındır.

Dahiliye: 1514

Devletlü, saadetlü Sultanım

Burusa mukataatı aklâmından akmişeyi tahrir mukatasının defteri atik ve ceditte kaybolunduğu üzere matakaddemden beru resmi tamga ve resmi müşeddetleri bila niza' miri içun alınagelüb inad ve muhalefet olunmaz iken bir kaç seneden beru emaneten zabt ve müsamaha olunmağla hâlâ işledikleri tellihare müşeddedinden altmış akça ve hatai müşeddedinden altmış akça ve tafte müşeddebinden kırk akça ve diba müşeddedinden yüz akça ve dibai serenkmüşeddedinden yüz akça resmi müşeddetlerin vermeyüb onar akça vermeğin mirîye gadre-

derler veçhi meşruh üzere defterde hasıl kayt ve bu kulları iltizamına dahil olmağla mahallinde ı derkenar olunub mucibince resmi müşeddetlerin alıverilüb bir ferde inad ve muhalefet ve hilâfı defter kimesneye vazi' ve hareket ettirilmemek için Burusa kadısına müekked fermanı şerif rica olunur.

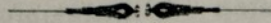
DERKENAR:

Mahrusei Burusa' da vaki olan Burusa mukataatı mülhakatından nefsi Burusa' da tamgai akmişe mukataasının şart olunan mahallinde tellihare müşeddedinden altmış akça resmi müşeddet ve tafte müşeddedinden kırk akça resmi müşeddet ve diba müşeddedinden yüz akça resmi müşeddet ve dıbai serenk müşeddedinden yüz akça resmi müşeddet alınadeyu mukataai mezbura hasıl kaydolunduğu defterde mastur ve mukayyettir.

Ferman saadetlü sultanım hazretlerinindir.

Fi. 6 Za. 1107

Derkenarı mucibince hüküm.

Tahlil ve tenkit:

"Kara Ali - Emir Ali" makalesi münasebetile

NÂZIM YÜCELT
Erkek Lisesi tarih öğ.

Tarih nasıl tesbit olunur — Osmanlı tarihinin on dördüncü asrı — Kara Ali kimdir? — Solak zade Kara Aliden nasıl bahsediyor? — Kara Alinin mezarı nasıl keşfolunmuş, nasıl açılmış? — Çivi yazısının okunma şekli ile Kara Ali mezarının keşf ve açılma şeklini mukayese — Demirtaş piyesi — Büyükler köşesi.

Tarih nasıl tesbit olunur?

Tarih ile uğraşanlar bilirlerse de tezimizi iyi izah etmek için buna ihtiyaç görülmüştür. Tarih yazmak için müsbet vesikalara ihtiyaç vardır. Bu vesikalar birinci derecede resmî kayıtlar, kanunlar, muahedenameler, fotoğraflar bilcümle aletler, heykeller ve kabartmalar, resimler... dir.ki bu vesikalara medeniyetin doğuşundan ve yazının icadından itibaren dünyanın hemen her yerinde rastlayoruz. Kabataş, yontmatas, cilâlitaş devri âletlerinden, orta Asya kurganlarından çıkan eşyadan tutunuz da Sumer mabedlerine, Mısır piramitlerine, Çin ve Hint âbidelerine, Eti kanunnamelerine, Yunan ve

Roma bina ve âbide, heykellerine, resimlerine, müzelerdeki bilumum eserlere, Afrika, Amerika, Avusturalya yerlilerinin diktikleri totem heykellerine veya âbidelerine, eski, orta ve yeni zamanlarda yapılan kanunlara ve muhedelere ve resmî daire ve mahkeme kayıtlarına kadar hepsi birinci derecede vesikalara dahildir. Bundan sonra hatırat, vak'anüvis tarihleri gelir. Hatırat ve vak'anüvis tarihleri noksan veya bir taraflı olduğu içindir ki vesikalar kadar kıymetli olamaz. Tarihte rivayetlerin katiyen kıymeti yoktur. Olsaydı; Kel oğlan, Arap Üzengi, Kan kalesi gibi masalların da birer tarih kıymetini kazanması icab ederdi. Tarihin rivayete istinad edeceğine inanan saf diller tarih çerçevesi içinde hiç bir mevzu yaşatamazlar.

Tarih vakalarını tesbit etmek için ilim adamlarının nasıl çalıştıklarını bir misal ile izah edelim:

Çivi yazısı «1621» tarihine kadar ilim adamları tarafından bilinmiyordu. Bu tarihte İranda seyahat eden İtalyan "Pietro Della Walle„ Çivi yazısını görmüş ve bu yazıyı havi bir kitabe parçasını Avrupaya getirmişti. Fakat kimse bir şey anlamadığı için buna bir ehemmiyet verilmedi. « 143 » sene sonra «1764»de bu kitabenin metni tam olarak "Chardin„ tarafından neşredildi. O vakit bu yazıya merak eden oldu. Şekillerine bakarak bu yazıya "Çivi yazısı„ dediler. "1765„ de Persepolise seyahat eden "Carsten Niebuhr„ bulduğu kitabe metinlerini "1788„ tarihinde neşretti. Ve bu kitabenin üç cins yazıdan ibaret olduğunu anladı.

" 1798 „ de müstaşrıklardan " Tyesen „ bu kitabenin üç cins yazı ile değil üç muhtelif lisanda yazıldığını anladı. Bir müddet sonra " Münter „ adlı bir Danimarkalı bu metinlerin Akamaniş imparatorlarından biri tarafından yazıldığını ve "hükümdar„ "hükümdarların hükümdarı„ tabirlerini ifade ettiğini bildirdi.

"1802„ de "Grotefend„ adlı bir Alman Danimarkalı "Münter„ in keşfini derinleştirmiştir. Bu adam Çivi yazısının en basitlerinden bazılarını okudu. Daha sonra Fransız "Eugen„ Alman "Lassen„ 1835 de İran ordusunda müs-

tahdem İngiliz zabiti "Hanry Ravlinson„ bu yazılarla uğraştılar.

«Ravlinson» "540„ metre yüksekliğinde bir kayanın "120„ inci metresinde hâk edilmiş olan "Bistun„ kitabesini bir dürbünle okumağa çalıştı.

Sonra onu bin müşkülât içininde kâğıt üzerine nakletti. Pek çok sene sonra da tercemeye muvaffak oldu. İlim dünyasınca bu dokuz alimin çalışmaları kâfi görülmedi. Bir aralık Londrada bulunan bu alimlerden bir kaçına ayni çivi yazısının metninin kopyaları kapalı zarflarla gönderildi. Bu alimler tercemeyi mahrem yapacaklardı. Tercemeleri havi zarflar ayni zamanda Akademide bir komisyon tarafından açıldı. Hepsinin de ayni şekilde terceme ettikleri görüldü. Ondan sonra çivi yazısının okunduğuna hükmedildi.

*
* *

Osmanlı tarihinin on dördüncü asrı :

Osmanlı tarihinin on dördüncü asrı maalesef karanlıktır. On dördüncü asrın vakalarını; müellifleri bilinmiyen «Tevarihi âli Osman» adlı bir çok kitaplar tesbite çalışmışlardır. Bunlardan «Neşri», «Oruç bey», «Aşık Paşa zade» tarihleri müelliflerinin adı ile anılmaktadır. Bu kitapların hemen hepsi de bir birinin ayni olup bazı noktalarda ayrılık veya noksan görülür.

«Derviş Ahmet bin Süleyman bin aşık paşa» «Tevarihi âli Osman» ı «1484» de yazmağa başlamış ve «1497» de ikmal etmiştir. Aşık paşa zade tarihinin medhal kısmında kitabın nasıl yazıldığı şöyle izah ediliyor:

"889-1484 senesi hilalinde tedvine başlıyarak Sulten Beyayıt Han evvel devrine kadar olan kısmını Sultan Orhan Gazinin hizmeti emametinde bulunan "İlyas Fakih„„in «816-1413» tarihinde Geyvede bulunan mahdumu «Yahşi Fakih„ den naklen ve «793-1390» senesi Yıldırım Beyazıt hanın Sırbistanda kâin Alacahisar Kiraşavaçde Macarlarla vuku bulan harbini Kara Timurtaş paşazade ümeradan Umur beyden rivayeten ve Timur ile Ankarada vuku bulan harbı meşhuru ve badelharb ceryan

eden vekayii mezkûr harpte padişahı müşarunileyhin rikâbında solaklıkla bulunup Çelebi Sultan Mehmet zamanında Amasya kalesine dizdar ve bilahare Sultan Murat han sani tarafından Bursa naibi tayin buyurulan zattan istimaen yazmıştır. «Müverrih bundan sonra 1497 ye kadar olan vukuatı kendisi yaşamış ve öyle yazmıştır ki bu bakımdan "Tevarihi âli Osman„ larda bir çok tarih hataları ve tanakuzlar mevcuttur.

Bu yanlışlarla tenakuzların hepsi bilindiği için burada yazmağa lüzum görmüyoruz. Nitekim « Bursa tarihi klavuzu» sahibi Abdulkadir kitabının birinci cildinin « 59 » uncu sahifesinde şöyle diyor: «O vakitler yurdumuzda okumak yazmak bilenler pek az olduğu için neler olup bittiğini doğru dürüst bulamıyoruz da «acınarak söylüyorum» Rum yazıcılarının, Frenk bilgiçlerinin kitaplarına bakıyoruz» "Tarih Osmani encümeni„ tarafından neşredilen «Necip Asım» ve «Mehmet Arif» in müştereken yazdıkları Osmanlı tarihinin "546„ ıncı sahifesinde şöyle yazılıdır: «Devlti Osmaniyenin tesisinin ancak ikinci asrında vukvatı zapt ve tahrir edilmeğe başlanmıştır. Eldeki tarihlerimizin akdemleri «Behçetü tevarih» ve müellifi meçhul olan "Tarihi âli Osman„ dır. Bu tarihler hanedanı Osmaninin âbâ ve ecdadı ve ilk vukuatı hakkında pek az malûmatı havidir. Kendilerinden evvel zapt ve nakli vekayi etmiş olanlar meyanında yalnız "Ahmet„ ve "Orhan imamı oğlu Yahşi Fakih„e vukufumuz vardır. Bunlar dahi malumatları nakis ve yazdıkları akıl ve mantığa gayri muvafık amiyane haberlerden ibaret olmakla müteehhirine kanaat bahş sermaye bırakmamış olmalıdırlar„

Osmanlı tarihinin on dördüncü asrı hakkında mütalea beyan eden kitaplardan iki tanesinden aldığımız kay'tlar adı geçen asır vukuatının tesbit edilmediğini bize göstermektedir.

Kara Ali kimdir ?

Kara Ali Bursanın Türkler tarafından zaptından sonra "Koyun Hisar„ın muhasara ve "Herke„ nin zaptında çalışmış olan bir Türk kumandanı olduğunu solak zadeden

öğreniyoruz. Kara Alinin oğlu Timurtaş paşa, Timurtaş paşanın oğlu da Umur bey olduğunu yine on dördüncü asır vekayinamelerinden anlıyoruz. Umur bey Aşık paşa zadeye gördüklerini izah ederken dedesinden hiç bahsetmemiştir.

Solak zade Kara Aliden nasıl bahsediyor: [*]

Kendi adı ile anılan tarihin 18 inci sahifesinde şöyle bir kayıt mevcuttur: «İznigimde hüküm eyleyen» "Bila konya„ nam kızın "Klavon„ demekle meşhur bir biraderi var idi ki Koyun hisarında sakin idi. Ol havalide olan ehli islâma teaddî ve ticavüz etmekle onun şerrini def için Aygut Alp ve Kara Ali nam iki dilâvere bir miktar asker koşulup hisar mezburu muhasara için irsal olundu.»

Yine ayni sahihefenin aşağısında: «İzniğimde tabi Herke nam bir kale ki İstanbul yolunda vakidir ve hala virandır. Sultanı cihan; Timurtaş babası Ali beyi bir mikdar askere serdar edip üzerine varıldıkda bir müddet muhasaradan sonra aman taleb eylediklerinde ahd ve peyman ile teslimi hisar edip askerisi terk diyar raayası yerlerinde karar eylediler» denilmektedir. Solak zade on yedinci asrın adamıdır. Osmanlı devletinin kuruluşundan «1643» senesine kadar olan vakaları tesbit etmiştir. Şüphesiz ki on dördüncü asrı kendisinden evvel yazmış olanlardan almıştır. Solak zadenin bu ifadesine inansak bile Kara Ali ve Timurtaş babası Ali dediği zatın bir adam olduğunu yahut bunlardan birisinin "21„ inci sayıdaki makalede açıldığı söylenen - ki aşağıda makalenin bu parçası yazılıdır. Mevhum mezarın sahibi Kara Ali olduğunu teyid edemez. «Tevarihi âli Osman» adlı kitapların 14. üncü asrı; şundan bundan dinleyerek tesbit ettiklerini tekrara hacet yoktur.

---

[*] İstanbullu solak zade Halil bin Hacı Mehmet efendi 1095 - 1683 tarihinde Manisa kadısı iken vefat etmiştir. Osmanlı müellifleri: Birinci cildi. Bursalı Tahir bey

Kara Alinin mezarı nâsıl keşfolunmuş ve nasıl açılmış?

Kara Ali - Emir Ali makalesinde şu satırları okuyoruz: (Umurbey köyünde (Ali baba, Ali dede) adıyla anılan bir yatır bulunduğunu ve halkın hacet için buna adaklar yaptığı haber alınması üzerine bu hususta incelemeler yapmak için oraya gidildi. Köyün ihtiyarları ile görüşüldü. Kimisi bunun alelâde bir dede olduğunu ve köy kurulmazdan evvel burada bulunduğunu ihtiyarlardan işittiklerini hattâ köyde bir evin avlusunda da bunun karısı yattığını ve geceleri fenerle Ali baba karısını ziyarete geldiğini gördüklerini efsanevî bir şekilde söylediler. İçlerinden münevverce olanları da Ali babanın Demirtaş babası olduğunu buna (Kör Ali baba) (Herke zaferi nişanesi) dahi denildiğini vasiyeti üzerine bir taraftan Gemliği ve bir taraftan İzniği görmek için bu tepeciğe defnedildiğini tevatüren hikâye ettiler. Köyden bir kaç kişi alarak mezarın başına gittik. Mezar ekseri köylerin mürtefi yerlerinde yatan dede dedikleri ve anane halinde her yıl oralarda bahar bayramı yaptıkları mezarlar gibi işlenmiş iki taş arasında üzeri ufak taşlarla tümseldilmiş bir halde bulunuyordu.

Bize daha ziyade emniyet verebilmek için ameleler tutarak kabri bir metreye yakın derinlikte kazdırdık. İçinde kemik ve saire gibi mezara delâlet eden hiç bir şey bulunmadı. Bu halden çok müteessir olmakla yine azmimizi kırmadık.

Çünkü mezar kadimen harman ve ilk bahar bayram yeri olan bir tepenin mail kısmına yakın fundalıklar içinde bulunuyordu. Bu mezarın bayram sahasını ve harman yerini genişletmek üzere yıldan yıla mezarın biraz daha kenara itilmek suretiyle nihayet o tepeciğin mail sathında karar kıldığı ve taşlarınında toprağın yüzünde bulunması itibariyle bunun hakikî bir mezar olduğu kanaati köylülerle görüşme neticesinde bir kat daha kuvvetlendi. Binaenaleyh aksi isbat olununcaya kadar Kara Alinin mezarı burasıdır demek pek doğrudur.

Çivi yazısının okunma şekli ile Kara Ali mezarının keşif ve açılma şeklini mukayese:

Çivi yazısı dokuz âlim tarafından senelerce incelenmiş ve müşterek çalışmalar sonunda okunduğuna kanaat getirilmiştir. Kara Alinin mezarı meselesine gelince: Halk arasında dönen efsaneler, köyün ihtiyarları, tevatür mezara vesika olarak gösterilmiştir. Müsbet vesaik arasınında bulunması lâzım gelen kitabelerden hiç eser yok. Ortada teessürü icap ettiren kemiksiz mevhum bir mezar var Ve bu mevhum mezar (600) sene evvel yaşamış Kara Aliye ait olduğuna karar veriliyor.

Demirtaş piyesi [*]

Yine makalenin bir haşiyesinde "Demirtaşa bir piyes dahi yazılmıştır ki ilerde neşredilecektir „ denilmektedir. Tarihî piyes yazmak tarih yazmaktan daha güçtür. Bilhassa bu devrin kıyafetlerini ve dekorlarını tesbit etmek mümkün değildir.

Büyükler köşesi

Yine makalenin bir yerinde Halkevinin Türk büyükleri köşesinden bahsolunmaktadır. Halkevinde Türk büyüklerinin fotoğrafları eserleri vardır. Beş ay evel bir de "Atatürk kütüphanesi„ kurulmuştur.

Son olarak şunu da bildirelim: Tarih muhakkak müsbet vesikalara dayanan bir bilgidir. Efsanenin, tevatürün, hayalin, faraziyatın, indî mülâhazaların bu bilgide katiyen yeri yoktur.

Not: Makalede Emir Ali den hemen hiç bir bahis yok. Yalnız Emir Ali adası söylenmekte, bu kısım tamamen mühmel bırakılmaktadır. Acaba Kara Ali ile Emir Ali bir adam mıdır, yoksa ayrımıdırlar?

[*] Piyes Parti Genel Sekreterliğince temsil olunmağa lâyık görülmediği için kabul edilmemiştir.

Nisan - Mayıs aylarında Halkevi çalışmaları

1 — Millî hakimiyet bayramı dolayisile hoparlörle konferanslar verilmiş, ve Çocuk haftası münasebetile de küçüklere Evimiz tarafından temsiller ve filmler gösterilmiştir.

2 — Çocuk haftasından ötürü bay Namdar Karatay, Dr. bay Şemsettin Dora, Dr. bayan Semahat Yaşat tarafından çocuk sağlığı ve bakımı hakkında konferanslar verilmiş, hoparlörle temsil yapılmıştır.

3 — Her ayın ilk çarşamba günü yapılması mutat olan aile toplantıları yapılmış, ve bu toplantı, hasbuhâl, şiir okuma ve müzik gibi türlü hareketlere vesile olmuştur.

4 — 19 Mayıs, Ebedî Şef Atatürkün Samsuna çıktığı, ve Türk yurdunu istiklâline kavuşturmak için çalışmağa başladığı günün yıl dönümü münasebetile toplantılar yapılmış, ve söylevler verilmiştir.

5 — C. H. P. Genel Sekreterliği tarafından gönderilen konferanscıların konuşmaları alâka ile dinlenmiştir.

6 — Fransızca, Almanca, İngilizce, Cezaevi, Daktilo kurslarının imtihanları mayıs sonunda yapılmış ve birinci derece kazananlara münasip hediyeler verilmiştir.

7 — Bu iki ay içinde " Gün doğuyor, Palavra „ piyesleri sekiz defa sahnaye konmuştur.

Sahibi ve neşriyat müdürü Halkevi Başkanı Avukat Tevfik Aycan
Bursa: Vilâyet Matbaası

Halkevleri
Türk Birliğinin
Kültür Kaynağıdır